

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ГЕРАСИМЧУК ЗОРЯНА ВІКТОРІВНА

УДК 338.24.1 – 2/3:330.36.366

*ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ*
(ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ)

Спеціальність 08.10.01 – Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Львів 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті регіональних досліджень НАН України.

Науковий консультант:

доктор економічних наук, професор,
академік НАН України,
ДОЛІШНИЙ Мар'ян Іванович,
Інститут регіональних досліджень
НАН України, директор

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор,
академік НАН України
ПИРОЖКОВ Сергій Іванович,
Національний інститут проблем міжнародної безпеки при
Раді національної безпеки і оборони України, директор

доктор географічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
РУДЕНКО Леонід Григорович,
Інститут географії НАН України, директор

доктор економічних наук, професор, **МАЛЬСЬКИЙ**
Маркіян Зіновійович,
Львівський національний університет
ім. І.Франка, завідувач кафедри

Провідна установа:

Інститут економіки НАН України,
відділ ресурсного потенціалу АПК, м Київ

Захист відбудеться 28 лютого 2002 р. об 11 год. на засіданні спеціалізованої вченої Ради Д 35.154.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук в Інституті регіональних досліджень НАН України за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту регіональних досліджень НАН України за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

Автореферат розісланий 26 січня 2002 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої Ради,
кандидат економічних наук

Жовтанецький В.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Ще в 1992 році на Конференції ООН в Ріо-де-Жанейро світове співтовариство проголосило перехід до сталого розвитку, який створює умови для гармонізації відносин людини і природи, оптимального задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь. У 1997 році на ювілейній сесії Генеральної Асамблеї ООН українська делегація на чолі з Президентом підтвердила прагнення України до сталого розвитку, альтернативи якому сьогодні немає.

У відповідності до рекомендацій Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро), за рішенням Кабінету Міністрів України розроблено проект Концепції сталого розвитку України, згідно з яким необхідно розробити основні принципи стратегії та політики сталого розвитку України та її регіонів. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю вирішення ряду теоретичних і практичних питань щодо їх розробки.

Нова економічна, політична та екологічна ситуація, яка склалася в Україні вимагає перегляду пріоритетів розвитку держави. Неефективна реалізація нової моделі “соціоспрямованої ринкової економіки” обумовила спад виробництва, незадовільний стан соціальної сфери – науки, освіти, охорони здоров’я, культури. Україна нині, не зважаючи на різке падіння виробництва серед європейських держав, має найвищий інтегральний показник антропогенних навантажень на навколишнє природне середовище практично на всій її території. Офіційно визнаний міжнародний статус нашої держави щодо її екологічного стану та рівнів забрудненості довкілля – зона “екологічного лиха”.

Досвід свідчить, що багато проблем соціально-економічної та екологічної незбалансованості в першу чергу зароджувалися на рівні регіону і лише пізніше набирали національних масштабів. Тому дослідження розвитку регіону з позицій системності та комплексності – одна із методологічних і методичних основ дослідження. Під поняттям “регіон” у роботі розглядається адміністративна область як основна ланка територіального управління в Україні.

Гострота соціально-економічних і екологічних проблем в Україні має значні регіональні відмінності. Це стосується як рівня економічного розвитку та раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, так і стану соціальних процесів, особливо рівня якості життя населення в регіонах. Для розв’язання зазначених проблем необхідно вирішити ряд методологічних питань, які стосуються концептуальних підходів до розвитку і територіальної організації країни.

Шляхи розв’язання регіональних проблем з врахуванням взаємозв’язку соціальних, економічних та екологічних процесів ніколи не залишалися поза увагою економічної науки. Теоретичні основи сталого розвитку суспільних процесів розроблені В.І.Вернадським, О.О.Веклич, В.В.Волошиним, Є.В.Гірусовим, І.П.Герасимовим, В.С.Голубєвим, М.А.Голубцем, К.Г.Гофманом, М.І.Долішнім,

Б.М.Данилишиним, С.І.Дорогунцовим, О.Дрейєром, В.С.Кравцівим, В.А.Коптюгом, В.А.Лосем, Є.М.Лібановою, А.І.Мінцом, Л.Г.Мельником, В.І.Олещенко, Л.Г.Руденком, В.М.Трегобчуком, А.Д.Урсулом, А.М.Федоріщевою, С.К.Харічковим, В.Я.Шевчуком, Д.Х.Брунтланд, Д.Кемберлендом, Ю.Одумом та інші. Регіональні проблеми розвитку розглядалися А. Вебером, У. Ізардом, О. Кристал-лером, П. Хаггетом, І.Г. Александровим, П.М.Алампієвим, Е.Б. Алаєвим, М.М. Баранським, П.Ю.Беленьким, Є.І.Бойком, А.Т. Ващенко, К.Г. Воблим, П.В. Волобоем, С.Й.Вовканичем, Г.Л. Градовим, І.М.Гнатишиним, І.О. Горленко, М.І. Долішнім Ф.Д. Заставним, С.М.Злупком, М.А.Козоріз, В.В. Кристановим, М.М. Колосовським, Л.М. Корецьким, І.І. Лукіновим, М.З.Мальським, І.Р. Михасюком, В.П.Мікловдою, С.С. Моханчуком, А.Ф.Мельник, Л.Г.Мельник, Н.Н. Некрасовим, І.В. Нікольським, М.М. Паламарчуком, М.З.Прейгером, А.Є. Пробстом, М.Д. Пістуном, С.М.Писаренко, В.І.Пилюю, Я.О.Побурко, В.А. Поповкіним, С.А.Романюком, Ю.Г. Саушкіним, В.К. Симоненком, Д.М. Стеченком, О.І. Шаблієм, І.М.Школою, М.Г. Чумаченком та іншими вченими. Разом з тим проблеми сталого розвитку регіону з позиції комплексного підходу до збалансування розвитку соціальної, економічної та екологічної сфер досліджені недостатньо.

Превалюючою науковою ідеєю при розробці теорії сталого розвитку регіону повинна стати ідея комплексного, системного підходу до вирішення проблем взаємоузгодження і збалансування соціальних, економічних та екологічних факторів розвитку регіону. Таким чином, ставиться питання про те, що в нинішніх умовах зростаючої дефіцитності природних, матеріальних, фінансових та інших ресурсів і складності в багатьох регіонах України соціальної, економічної і екологічної ситуації необхідно створити надійну базу для стійкого відтворення і розвитку територіальних систем. Вирішення цієї проблеми можливе при умові розробки сценарію їх розвитку, що у свою чергу вимагає формування регіональної політики сталого розвитку в Україні.

В умовах переходу України до сталого розвитку розробка і реалізація власної активної регіональної політики сталого розвитку є одним із невикористаних резервів її виходу з комплексної кризової ситуації. Актуальність наряду дослідження підтверджується і необхідністю реалізації Указу Президента України Л.Д.Кучми “Про концепцію державної регіональної політики” (травень, 2001 р.), Указу Президента щодо розробки стратегії соціально-економічного розвитку держави на період до 2011 р., адже основні положення дисертації є теоретичним підґрунтям для опрацювання в регіонах України стратегічних планів їх розвитку.

Недостатня дослідженість даної проблеми в умовах трансформації економіки України, необхідність наукового обґрунтування методології та практики регіональної політики сталого розвитку для оздоровлення навколишнього природного середовища і досягнення соціально-економічного благополуччя обумовили вибір теми, визначили мету, завдання, структуру та зміст дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота пов'язана з виконанням наукових держбюджетних досліджень, передбачених планом НДР Луцького державного технічного університету та Інституту регіональних досліджень НАН України та науково-технічних програм. Серед цих робіт найважливішими є: “Концепція державної стратегії регіонального розвитку України на 2003–2006 рр.”, “Механізм реалізації регіональної політики в умовах формування національної економіки” (№ Д.Р. 0100V002572, Львів ІРД НАН України), “Соціально-економічні механізми реалізації регіональної екологічної політики” (№ Д.Р. 0100V002573, Львів ІРД НАН України), “Теоретичні основи регіональної політики” (№ Д.Р. 0197V002572, Львів ІРД НАН України), “Вдосконалення технологій збирання льону і конструкції збиральних машин” (Луцьк ЛДТУ 1998–1999 рр.), “Програма соціально-економічного та культурного розвитку області “Волинь – 2010” (від 20.08.99 № 8/25), “Територіальна програма зайнятості населення Волинської області на 2000 рік” (від 08.04.99 № 6/4), “Регіональна програма розвитку підприємництва у Волинській області 1999–2000 рр.” (від 31.12.98 №727), “Програма поводження з відходами у Волинській області на період до 2005 р.” (від 09.12.98 № 4/5). При виконанні вказаних робіт дисертант брав безпосередню участь у формуванні теоретичних і методичних підходів, створенні науково-методичного апарату, проведенні аналітичних та прогнозних розрахунків, експертних оцінок проблем і перспектив, що стосуються розвитку регіону.

Мета і основні завдання наукового дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічних засад формування регіональної політики сталого розвитку та механізмів її реалізації.

Реалізація мети обумовила необхідність визначення і розв'язання наступних завдань:

- дослідження передумов та закономірностей переходу суспільства до сталого розвитку;
- розробка теоретичних положень сталого розвитку суспільства, країни й удосконалення понятійного апарату теорії сталого розвитку регіону;
- вивчення особливостей формування стратегії сталого розвитку для країн з перехідною економікою;
- визначення змісту регіональної політики сталого розвитку, її функцій і цільових орієнтирів;
- вивчення вітчизняного досвіду становлення регіональної політики для врахування його при формуванні регіональної політики сталого розвитку;
- розробка методики комплексної оцінки рівня сталого (в т.ч. соціального, економічного, екологічного) розвитку регіонів з метою виділення категорії проблемних регіонів в Україні та формування концептуальних засад становлення політики їх сталого розвитку;
- розробка методологічних підходів до вибору стратегій сталого розвитку регіонів;

- вивчення еколого-економічного змісту та суті ризиків, підходів до їх аналізу, оцінки та управління ними у системі екологічної безпеки регіону;
- розробка основних напрямків політики структурних перетворень економіки регіону та механізмів її реалізації для досягнення сталого розвитку;
- розробка пропозицій щодо удосконалення організаційно-економічного механізму екологічної безпеки регіону;
- формування концептуальних положень щодо розробки та реалізації цільових комплексних програм сталого розвитку регіону.

Об'єкт дослідження – територіально цілісне утворення – регіон та процес забезпечення його сталого розвитку.

Предметом дослідження є: теоретико-концептуальні, методологічні та прикладні основи формування та реалізації регіональної політики сталого розвитку.

Методи дослідження. Теоретичним підґрунтям роботи є положення економічної теорії щодо управління регіональним розвитком, концепції сталого розвитку та ін. Основою методологічного апарату є комплексний та системний підходи, які розглядають регіональну політику сталого розвитку (на мезорівні) у діалектичній єдності з державною регіональною політикою. У процесі дослідження застосовувались загальноприйняті в економічній науці методи вивчення: абстрактно-логічний, розрахунково-конструктивний, статистично-економічний, системного аналізу, структурно-графічного моделювання, що дозволяють адекватно оцінювати існуючі суперечності регіонального розвитку, виявляти деструктивні тенденції та причинно-наслідкові зв'язки, оцінювати ступінь залежності соціально-економічних та екологічних явищ від домінуючих факторів розвитку, а також методи економіко-математичного моделювання та прогнозування з метою оптимізації вибору цільових орієнтирів регіональної політики сталого розвитку, зокрема при формуванні цільових комплексних програм.

Емпіричною і фактологічною основою дослідження послужили рішення Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992), наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів з різних галузей знань, в яких висвітлені фундаментальні положення теорії розвитку територіальних систем, формування та реалізації регіональної політики, а також з проблем оптимізації і збалансованості економічного, екологічного і соціального розвитку регіону, законодавчі акти Верховної Ради, Укази Президента, Постанови Кабінету Міністрів України, звіти Міністерства статистики, інших міністерств та відомств України, матеріали Інституту регіональних досліджень НАН України, результати власних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертаційній роботі виконане теоретичне обґрунтування та наукове вирішення важливого питання – формування регіональної політики

сталого розвитку; вперше взято за об'єкт дослідження регіон з позиції сталого розвитку. До основних наукових результатів, які отримані особисто здобувачем і виносяться на захист належать:

- на системному рівні удосконалено існуючий та розроблено новий понятійно-термінологічний апарат, який характеризує процес та особливості формування регіональної політики сталого розвитку і включає такі поняття: концепція сталого розвитку суспільства, сталий розвиток, сталість розвитку, соціально-екологічна стратегія економічного розвитку держави, депресивний регіон, слаборозвинений регіон, проблемний регіон, економічно-, екологічно-, соціально проблемні регіони, екологічна безпека та екологічна небезпека, як елементи системи сталого розвитку суспільства, країни, людини, навколишнього середовища;

- розкрито історичні особливості та наукове підґрунтя формування теорії сталого розвитку суспільства, розроблена ієрархічна модель сталого (безпечного) суспільного розвитку;

- розроблена методологія формування системи екологічної безпеки регіону з позиції сталості розвитку; набули подальшого розвитку методичні підходи до аналізу, оцінки та управління екологічним ризиком реалізації заходів регіональної політики сталого розвитку;

- базуючись на проведених автором дослідженнях особливостей формування стратегії сталого розвитку країн з різним рівнем розвитку, обґрунтовані підходи до вибору стратегії сталого розвитку регіонів України за ознаками: рівень розвитку та етап життєвого циклу регіону, рівень ризику реалізації цільових орієнтирів;

- автором вперше запропонований підхід до управління регіональним розвитком – з позиції сталості розвитку; обґрунтовані методологічні принципи регіональної політики сталого розвитку, вперше визначено її функції та цільові орієнтири для України;

- здійснене теоретичне обґрунтування та запропонована концептуальна модель політики сталого розвитку проблемних регіонів; розроблена методика комплексної оцінки рівня сталості розвитку регіону на основі індексного методу, з використанням якого проведена рейтингова оцінка регіонів України, що дає можливість виділити різні види проблемних регіонів;

- розроблено концептуальні засади здійснення трансформаційних перетворень в економіці регіону в перехідний період на засадах сталого розвитку: запропоновано принципи розміщення факторів виробництва, обрано пріоритети структурної перебудови економік регіонів та етапи перетворень; розроблено механізм залучення інвестиційних ресурсів для структурної перебудови економіки регіону;

- розкрито зміст і роль регіональної програми сталого розвитку, сформульовано її мету, вперше запропоновано методику формування та реалізації цільових комплексних програм сталого розвитку регіону, згідно з якою пропонується визначати пріоритети цілей програм; поставлена і вирішена задача оцінки повноти досягнення цілей регіональної програми сталого розвитку;

запропоновано методичний підхід до вибору заходів реалізації програм за допомогою оптимізаційних моделей.

Практичне значення одержаних результатів. Результати теоретико-методологічних досліджень знайшли впровадження у вирішенні питань формування та реалізації політики соціально-економічного та екологічного розвитку у Волинській області. Зокрема вони враховані при розробці державних та регіональних програм, направлених на підвищення якості життя населення, зростання результативності трансформаційних процесів в економіці, її екологізації та здійснення раціонального природокористування (“Програма соціально-економічного та культурного розвитку області “Волинь-2010”” від 20.08.99 № 8/25, “Територіальна програма зайнятості населення Волинської області на 2000 р.” від 08.04.99 № 6/4, “Регіональна програма розвитку підприємництва у Волинській області 1999-2000 рр.” від 31.12.98 №727, “Програма поводження з відходами у Волинській області на період до 2005 р.” від 09.12.98 № 4/5).

Практична значимість розробки і впровадження механізмів регіональної політики сталого розвитку підтверджується довідками органів державного і регіонального управління: головного управління економіки Волинської обласної державної адміністрації, державного управління екології і природних ресурсів в Волинській області, головного управління фінансів Волинської обласної державної адміністрації, Міністерства економіки України (листи від 07.11.2001р. № 1199/02-10; від 11.11.2001 р. № 2014; від 18.12.2001 р.).

Теоретико-методичні положення дисертаційного дослідження можуть бути використані обласними адміністраціями і агенціями регіонального розвитку України для опрацювання моделей розвитку регіонів і деталізації стратегічних планів на найближчі 5-10 років.

Автором розроблено і впроваджено у навчальний процес три навчальні посібники та лекційний курс “Управління регіональним розвитком”. Матеріали досліджень використовуються при підготовці фахівців у Луцькому державному технічному університеті, Волинському державному університеті ім. Л.Українки, Луцькій філії МАУП (довідки № 104/I-10, №3/333, № 12).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, що викладені в дисертації і виносяться на захист отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів досліджень. Основні положення дисертаційної роботи пройшли апробацію на міжнародних, наукових, науково-практичних, науково-методичних, науково-краєзнавчих конференціях, зокрема: “Реформа фінансово-кредитної системи перехідної економіки: досвід, проблеми, перспективи” (Луцьк, 1997), Тринадцята науково-технічна конференція професорсько-викладацького складу ЛДТУ (Луцьк, 1998), Чотирнадцята науково-технічна конференція професорсько-викладацького складу ЛДТУ (Луцьк, 1999), “Еколого-економічні проблеми розвитку підприємств регіону” (Ялта-Лівадія, 2000), “Гуманітарні

науки на рубежі третього тисячоліття: досягнення, проблеми, перспективи” (Хмельницький, 2000), “Проблеми і перспективи транскордонного співробітництва в аспекті процесів європейської інтеграції” (Луцьк, 2000), “Україна та глобальні процеси: географічний вимір” (Луцьк, 2000), “Фінансові важелі економічного зростання України на сучасному етапі” (Чернівці, 2000), “Актуальні проблеми підготовки фахівців в умовах реструктуризації органів регіонального управління” (Рівне, 2000), “Житомирщина на зламі тисячоліть” (Житомир, 2000), “Україна в ХХІ ст.: концепції та моделі економічного розвитку” (Львів, 2000), “Україна на порозі ХХІ століття: економіка, державність” (Вінниця, 2000), “Рекреаційна індустрія: досвід, проблеми і перспективи розвитку” (Світязь, 2000), І Волинський Форум регіонального розвитку (Луцьк, 2001), “Проблеми забезпечення економічного росту” (Донецьк, 2001). “Реформування фінансово-кредитної системи і стимулювання економічного зростання” (Луцьк, 2001), “Інноваційні технології навчання в технічному університеті” (Луцьк, 2000), “Інноваційні фактори ресурсно-екологічної безпеки Карпатського регіону” (Чернівці, 2001). “Проблеми охорони середовища і культурної спадщини на Польсько-Українському прикордонні: регіон Розточчя” (Горинець, Республіка Польща, 2001), “Проблеми європейської інтеграції та транскордонної співпраці” (Луцьк, 2001), “Регіональна політика сталого розвитку: принципи формування, механізми реалізації” (Луцьк-Шацьк, 2001).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження доповідались на 21 міжнародних наукових конференціях, які проходили в 1997-2001 рр., опубліковані в матеріалах і тезах конференцій.

Основні положення дисертації опубліковані в 50 друкованих роботах, серед яких: три монографії (одна особиста), три підручники, одна брошура, 46 статей у наукових журналах та збірниках наукових праць, загальним обсягом 115,58 д.а. з них 85,42 д.а. належить особисто автору.

Обсяг та структура роботи. Обсяг дисертації 444 сторінки тексту в комп'ютерному наборі. Робота складається з вступу, шести розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Дисертація містить 26 таблиць, 50 рисунків, 35 додатків. Список використаних літературних джерел включає 272 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Розділ 1. Теоретичні основи дослідження перспектив сталого розвитку в умовах перехідної економіки. Негативні екологічні наслідки економічного суспільного розвитку змушують людство переглянути пріоритети свого майбутнього. Змінити ситуацію можливо при системному взаємоузгодженому вирішенні соціальних, економічних та екологічних проблем суспільства, тобто його переходу на умови сталого збалансованого розвитку. Ініціаторами переходу до сталого розвитку стали розвинуті країни світу. З їх ініціативи у 1968 р. на засіданні Римського

клубу поставлено проблему визначення перспектив майбутнього, враховуючи катастрофічні екологічні умови сьогодення.

За останні 25 років вченими та ініціативними урядовими діячами з розвинутих країн світу були закладені основи сталого розвитку суспільства: розроблено концепцію сталого суспільного розвитку; визначено його цільові стратегічні орієнтири; визнано необхідність розробки відповідних стратегій розвитку для різних країн світу.

Автор, беручи до уваги існуюче теоретичне надбання ставить і розв'язує завдання розробки теоретико-методологічних підходів до вирішення регіональних проблем переходу до моделі сталого розвитку. З позиції системності та комплексності вперше на територіальному рівні всебічно розглянуто взаємовплив і взаємоузгодженість соціальних, економічних та екологічних факторів розвитку, як основних детермінантів сталого розвитку регіону. В зв'язку з цим автором внесено певний вклад в удосконалення існуючого та формування нового понятійно-термінологічного апарату (так, зокрема, розглянуто зміст понять “концепція сталого розвитку суспільства”, “сталий розвиток”, “сталість розвитку системи”). Поняття “концепції сталого розвитку” пропонується розглядати, як систему пов'язаних між собою і витікаючих один з одного поглядів на взаємодію природи і суспільства, на основі якої формується політика в галузі державного управління і міжнародних відносин. В якості базових термінів, якими оперував автор в процесі досліджень є “сталість”, “стабільність”, “збалансованість”, “безперервність” соціально-економічного розвитку. Умовою сталості розвитку є передбачуваність соціальних, економічних і екологічних процесів. З одного боку сталою (стійкою, врівноваженою і т.п.), на думку автора, можна вважати економічну систему, перехід якої до бажаного стану відбувається таким чином, що жоден із множини чинників, які визначають критерії сталості, не виходитиме за допустимі межі на заданій траєкторії зміни стану системи відповідно до стратегії її розвитку. Оскільки процес трансформації в перехідних економіках є динамічним, виникає потреба у керованому порушенні стійкості для стимулювання назрілих структурних перетворень та створення системи запобігання діям негативних факторів впливу на розвиток системи за допомогою механізму саморегулювання. Керовані порушення стійкості необхідно здійснювати відповідно до забезпечення досягнення цілей стратегічного розвитку системи. Отже, з другого боку сталість розвитку передбачає досягнення такого стану системи, який може підтримуватись тривалий час за допомогою властивих їй регулюючих засобів. Таке трактування сталості дозволяє зрозуміти сталість розвитку не тільки як стан, а як стратегічний процес, що полягає в наближенні системи до соціальної, економічної та екологічної стабільності.

Звідси впливає підхід до тлумачення поняття сталий розвиток, під яким автор пропонує зрозуміти процес забезпечення функціонування територіальної системи із заданими параметрами в певних умовах протягом тривалого проміжку часу, що веде до гармонізації факторів виробництва

та поліпшення якості життя сучасних і майбутніх поколінь за умови збереження і поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища.

З метою узагальнення світового та вітчизняного досвіду теоретичних досліджень проблем сталого розвитку розроблена класифікація наукових підходів до теорії суспільного розвитку. Розглядаючи еволюцію суспільного розвитку приходимо до висновку, що існує безліч теорій, які по-різному трактують бачення перспектив розвитку суспільства. Тому автор пропонує класифікувати теорії суспільного розвитку за критеріями: сумісності економічного росту та екологічної безпеки розвитку суспільства; перспективи можливості подолання екологічної кризи; виду функціональної організації суспільства; взаємоузгодженості соціальних, економічних та екологічних пріоритетів подальшого розвитку суспільства; згідно з видами моделей еколого-економічного розвитку для країн з перехідною економікою.

Зміст існуючих теорій суспільного розвитку полягає у констатуванні протиріччя між екологічним станом системи та економічним розвитком, активному пошуку шляхів оптимізації існуючих взаємовідносин суспільства і природи. Запропоновані у цих теоріях підходи не враховують цілий ряд суттєвих питань, що визначають зміст еколого-економічних відносин поточного і перспективного характеру. Теорія сталого розвитку частково дозволяє розв'язати існуючі у попередніх теоріях протиріччя. Вона є вінцем еволюційних підходів щодо моделювання майбутнього суспільства. Ідеї, які лежать в основі цієї теорії носять комплексний, системний характер. Вона стосується змін як кількісних, так і якісних характеристик світового розвитку. В теорії сталого розвитку розкриваються типові, спільні риси парадигмального, субстанційного змісту, що не підлягають тимчасовим кон'юнктурним коливанням і є відповідно відносно сталими впродовж тривалого часу. Хоча разом із тим, теорія сталого розвитку має певні недоліки. Ця концепція має дійсно всеосяжний планетарний характер, проте в системному викладі є доволі загальною, вона лише формує межі економічного розвитку з відчутним акцентом у бік доквілля як основного середовища господарської та суспільної діяльності. Тому вимагає фундаментальних теоретичних досліджень щодо формування механізму її реалізації.

Забезпечення сталого розвитку будь-якої держави супроводжується створенням безпечного стану доквілля для нинішнього і майбутніх поколінь. Отже екологічна безпека та небезпека є елементами системи сталого розвитку.

Поняття “екологічна безпека” через призму сталого розвитку набуває особливих змістових характеристик. Автор уточнює зміст цієї категорії, попередньо дослідивши підходи вчених до її тлумачення. Під “екологічною безпекою” пропонується розуміти ступінь адекватності екологічних умов завданням збереження здоров'я населення і забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку, а також здатність інститутів влади створити механізм реалізації і захисту екологічних інтересів громадян, збереження відтворювальної основи життя – природи,

природних ресурсів. Таке тлумачення поняття “екологічної безпеки” як необхідної умови досягнення сталого розвитку, а також його невід’ємної складової вимагає перегляду основоположних засад взаємодії людини з навколишнім середовищем.

З огляду на вищесказане побудована ієрархічна модель сталого розвитку, згідно з якою можна охарактеризувати ставлення людини до навколишньої дійсності, її роль у соціоприродній системі на різних щаблях історичного розвитку (рис. 1).

В дисертації розглянуті причинно-наслідкові зв’язки переходу суспільства від однієї сходинки до іншої. В основу схеми зв’язків покладено принцип формування та задоволення екологічних потреб суспільства, пов’язаних з використанням, збереженням і відтворенням всіх сфер природного середовища.

Рівні задоволення потреб		
Світовий, міжнародний	Потреба у сталому розвитку як спільна мета	Формування єдиного безпечного економічного простору для всіх країн світу. Інтеграція всіх країн світу. Досягнення глобальної екологічної безпеки.
Національний	Потреба у національній безпеці як умови сталого розвитку	Формування критеріїв сталого розвитку. Формування національних моделей сталого розвитку та механізмів їх функціонування.
	Потреба у збалансованому соціоекологічному	Осмислення ролі людини як головного регулятора сталості системи. Гармонізація її діяльності з законами існування природного навколишнього середовища. Виникнення теорії сталого розвитку.
	Потреба економічної та екологічної безпеки і впевненості суспільства у майбутньому	Формування законодавчої основи раціонального природокористування. Спроба теоретичного осмислення існуючого стану та майбутніх перспектив розвитку. Пошук шляхів врегулювання конфліктів та налагодження партнерських зв’язків між державами.
	Нераціональне природокористування з метою задоволення власних індивідуальних потреб	Незбалансований еколого-економічний розвиток, необґрунтоване та нещадне поглинання природних ресурсів.

Рис. 1. Ієрархічна модель сталого суспільного розвитку

Як бачимо, питання забезпечення захищеності завжди були і будуть головними у життєдіяльності людей. При переході суспільства від однієї сходинки ієрархічної моделі до іншої трансформується і усвідомлення людиною поняття “екологічна безпека”. Вихідними характеристиками, які визначатимуть можливість такого переходу є: сила прагнення суспільства (або людини зокрема) до задоволення екологічних потреб, рівень згуртованості членів суспільства або суспільних груп для досягнення мети – збалансованості розвитку соціальної, економічної, екологічної сфер, тобто досягнення сталого розвитку. На думку автора, разом із розвитком цивілізації змінюються пріоритети безпеки, оскільки змінюється дія різних небезпечних факторів, що загрожують існуванню людських спільнот, а це, в свою чергу, зумовлює якісні зміни у способі життя людини та характері організації суспільного виробництва, пріоритетність завдань і аспектів безпеки, які є невід’ємною умовою розвитку людства, динамічно еволюціонують і визначаються характером суспільних відносин, політичним устроєм, ступенем внутрішніх і зовнішніх загроз. Тобто соціоприродна система завершуючи свій природний цикл на кожній сходинці ієрархії, починає його знову на наступній, але в іншому просторово-часовому вимірі та все з більш негативними наслідками для навколишнього середовища. Тому підходи до формування механізму екологічної безпеки потребують перегляду на кожному етапі суспільно-історичного розвитку.

Необхідність формування механізму забезпечення екологічної безпеки, насамперед обумовила вивчення автором причин виникнення небезпечних факторів, їх ознак, концептуальних підходів до оцінки ступеня екологічної небезпеки тощо, адже небезпеки тісно пов’язані між собою і при певних обставинах вони породжують одна одну, тобто є взаємозалежними. З цією метою розроблена класифікація видів небезпек. В роботі визначено фактори впливу соціальних, економічних та екологічних небезпек на сталість розвитку держави. В умовах несприятливої екологічної та соціально-економічної ситуації, яка склалася під впливом діючих небезпек, враховуючи необхідність забезпечення безпеки населення та навколишнього середовища, розроблено заходи щодо їх запобігання та ліквідації.

Необхідно зауважити, що цільові орієнтири забезпечення екологічної безпеки відрізняються залежно від рівня розвитку держави, в якій передбачено здійснення трансформаційних перетворень у напрямку сталого розвитку. Кожна країна, по-перше, має власні сценарії розвитку, які залежать від геополітичних, гео економічних, демографічних, соціально-економічних та екологічних особливостей розвитку, по-друге, має різні стартові умови для здійснення трансформаційних перетворень в економічній, екологічній та соціальній сферах з метою досягнення сталого розвитку. В більшості розвинутих країн світу вже створені стартові умови для впровадження стратегії сталого розвитку та механізми (економічні, юридичні, соціокультурні та ін.), що регулюють у тій чи іншій

мірі характер і масштаби впливу виробничо-господарської і соціальної діяльності на біосферу. Проте у країнах, що розвиваються та країнах з перехідною економікою створення подібних механізмів є складним процесом, що обумовлено їх економічним становищем.

Автором запропонований теоретичний підхід до формування стратегії сталого розвитку, який враховує диференціацію країн за рівнем розвитку. Усі країни в роботі умовно розділено на три групи: розвинуті країни, країни з перехідною економікою, країни, що розвиваються. Остання група країн диференціюватиметься на нові індустріальні країни (НІК), країни експортери нафти, найменш розвинуті країни (НРК).

Країни, що розвиваються (експортери нафти, НРК) характеризуються суттєвими відмінностями у рівнях їх розвитку, протиріччями і неоднозначністю соціально-економічних і політичних перетворень, що там відбуваються та посилюються впливом демографічного фактору на процеси розвитку й модель споживання. Їх єдиними ресурсами, окрім дешевої робочої сили є природні. Освоєння і екстенсивне використання цих ресурсів і забезпечило основу економічного прогресу цих країн. Наслідки – виснаження й забруднення навколишнього середовища. Стратегія прискореного економічного росту в багатьох країнах, що розвиваються, звужується виключно до намагання досягнути високих кінцевих результатів про господарювання не враховуючи важливих соціально-екологічних проблем розвитку. Вони не зможуть розв'язати їх самостійно. Тому світовому співтовариству необхідно допомогти таким державам, адже наслідки екологічних лих можуть бути транскордонними. Їх легше попередити, ніж потім ліквідувати.

В свою чергу, цільовими орієнтирами для найменш розвинутих країн та країн експортерів нафти є: подальша трансформація економіки на ринкові умови господарювання; експортно-орієнтована концепція економіки (зокрема для країн експортерів нафти необхідно зменшити у долі експорту частину природних ресурсів); імпорт капіталу і технологій з розвинутих країн; поліпшення умов міжнародної торгівлі, входження до СОТ; розширення доступу на світові фінансові ринки; впровадження у практику господарювання найновіших досягнень НТП; регулювання демографічних процесів; формування основ раціонального природокористування; правове та інституційне закріплення трансформаційних перетворень.

Як зазначалося на конференції в Ріо-де-Жанейро важливу роль у перспективах досягнення сталого розвитку відіграють країни з перехідною економікою. У зв'язку з цим автором досліджені особливості перехідних процесів в економіці, шляхи і методи її реформування та охарактеризовані фактори впливу на успішність трансформаційних перетворень. Запропоновано підхід до тлумачення змісту “перехідна економіка” через призму сталості розвитку. Виділені характерні особливості перехідної економіки, які необхідно враховувати при формуванні стратегій сталого розвитку держав у цьому періоді. На думку автора економічний розвиток є не що інше, як циклічний рух від базової рівноваги вихідного рівня до порушення його і формування рівноваги на

новому рівні з більш складними структурними характеристиками. Зрозуміло, що циклічність – це об'єктивна закономірність. Залишається нез'ясованим механізм досягнення сталої рівноваги на різних стадіях циклу. У роботі розглянуто існуючий досвід ринкової трансформації економіки різних країн у перехідний період (в т.ч. України).

Для країн з перехідною економікою та НІК стратегія, на думку автора, характеризується формуванням соціальних основ розвитку економіки, що передбачає досягнення таких цільових орієнтирів: формування національної культури та ідеології, яка б культивувала бережливе ставлення до навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів; забезпечення умов реалізації трудового, духовного, інтелектуального потенціалів населення, його ефективне включення в суспільний поділ праці, нарощування зусиль, щодо примноження суспільного добробуту; формування механізму правової захищеності громадян; розвиток освіти у напрямку екологізації свідомості; пропаганда здорового способу життя населення та створення умов для його реалізації; розвиток наукової бази здійснення реформ; створення громадянам умов для життя в якісному навколишньому природному середовищі; формування механізму забезпечення соціальних гарантій; формування системи соціально-економічних методів управління природоохоронною діяльністю та раціональним використанням і відтворенням природних ресурсів; структурна перебудова економіки суспільства спрямована на забезпечення потреб людини, відхід від принципу “виробництво для виробництва” і перехід до “виробництва для споживання”; проведення виробничо-господарської діяльності з врахуванням природної місткості регіону та забезпечення відновлювальних властивостей навколишнього середовища; підвищення рівня організації природокористування із врахуванням природнокліматичних умов і природно-ресурсного потенціалу за умови збереження або забезпечення їх рівноваги.

Світова економічна рівновага є продуктом взаємодії всіх країн, які входять до системи міжнародного поділу праці. Стихійний розвиток цих процесів в умовах посилення економічної єдності світу, формування цілісної економічної системи може спричинити, і вже нині спричиняє такі наслідки, які можуть обернутися серйозними катаклізмами. Зрозуміло, що поодиночі сталого розвитку державам не досягнути. Тому потреби в обміні досвідом та прикладанні спільних зусиль до забезпечення сталого розвитку, на думку автора, стають домінуючими. Розвинуті країни світу могли б стати ініціаторами по створенню таких міждержавних осередків на базі вже існуючих інституційних структур, які регулюють окремі напрямки світового розвитку (за їх же ініціативою). Тобто, на даному етапі розвитку цих держав домінуючими є потреби реалізації напрацьованих здобутків у практику господарювання, яка вже давно вийшла за межі окремо взятої держави. У зв'язку з цим стратегічними орієнтирами у розвитку цих країн є: зміна політики господарювання та інтеграційних процесів у світове господарство на основі взаємоузгодженого співіснування з іншими країнами з метою досягнення сталості розвитку (це, у свою чергу, вимагає перегляду

експлуаторського ставлення розвинутих країн до природно-ресурсних багатств країн, що розвиваються); реструктуризація існуючих інституційних структур, створення координаційних центрів сталого розвитку регіонів; подальше удосконалення механізму природокористування, охорони і відтворення навколишнього середовища; поглиблення спеціалізації на розробці “ноу-хау”, наукомісткої екологізованої продукції, проектування екологічної техніки і технології; розвиток науки і освіти у напрямку інтеграції у світовий процес екологізації свідомості суспільства.

Ці країни повинні стати центрами по проведенню міжнародних симпозіумів, конференцій, виставок, кінофестивалів, конкурсів і інших заходів у галузі екологізації свідомості, розробки методів екологізації, охорони навколишнього середовища, розвитку НТП, фінансової підтримки екологічних програм у різних країнах, розробки міждержавних транскордонних програм переходу на сталий розвиток: установлення гарантій рівності для всіх країн перед законом, забезпечення рівних можливостей для досягнення матеріального, екологічного і соціального благополуччя; забезпечення умов реалізації трудового, духовного, інтелектуального потенціалів населення, його ефективне включення в суспільний поділ праці; раціональне використання власних природних ресурсів, розвиток видобувних галузей; налагодження співробітництва у справі створення відкритої міжнародної економічно-екологічної системи, яка веде до економічного зростання і сталого розвитку всіх країн; розробка критеріїв регіонального і світового сталого розвитку та механізмів їх досягнення.

Хоча між державами існує ряд відмінностей, проте вони змушені співіснувати у одному природно-ресурсному просторі. На скільки ця взаємодія буде значимою, ефективною, екологічно безпечною для кожної держави зокрема, залежить від політики, яка ведеться у напрямку її соціально-економічного і екологічного розвитку.

Розділ 2. Методологічні підходи до формування регіональної політики сталого розвитку. Світовий досвід свідчить, що баланс рівноваги в державі і її поступальний розвиток можуть бути забезпечені лише за умови активізації регіональних особливостей, регіональної політики, розширення прав і обов’язків регіонів. Це обумовило необхідність наукової розробки методології формування та реалізації регіональної політики сталого розвитку, як інструмента переходу до сталого розвитку на мезорівні. З метою реалізації наміченої стратегії сталого розвитку держави, враховуючи важливу роль регіонального підходу при її реалізації, в роботі розроблено концептуальні основи регіональної політики сталого розвитку в Україні.

В роботі конкретизовано зміст поняття “регіон” через призму сталості розвитку, з’ясовано особливості розвитку регіонів, які визначають його майбутнє функціонування. Соціально-економічну сутність регіону як об’єкта державної регіональної політики сталого розвитку можна визначити, як систему суспільних відносин щодо забезпечення відтворювальних процесів у межах конкретної території.

Вперше сформульовано визначення регіональної політики сталого розвитку. Автор розглядає її як взаємоузгоджену цілеспрямовану діяльність органів державного та регіонального управління і місцевого самоврядування на створення умов для забезпечення збалансованості економічної, соціальної та екологічної сфер регіону у відповідності до стратегічних орієнтирів його розвитку.

В дисертації розглянуті етапи еволюції регіональної політики. Зазначено, що формування регіональної політики сталого розвитку ознаменує новий етап еволюції. Досліджено особливості формування регіональної політики різних країн світу. Вивчено підходи до формування регіональної політики. Зокрема, розглядаються наукові підходи певних наукових шкіл, які займалися теоретико-методологічним обґрунтуванням її розробки, зокрема з позицій: посткейнсіанської теорії, неокласичного регіонального підходу, теорії незбалансованого розвитку, суспільної теорії регіоналізму, теорії життєвого циклу товару, технологічної теорії, ринкової моделі регіональної політики, парадигми регіонального розвитку на базі врахування інтересів регіонів і перенесення відповідальності щодо розвитку регіонів на місцеву владу. Інтегрований характер регіональних досліджень обумовлює необхідність комплексного застосування підходів, що виникли в різних наукових школах. В результаті їх поєднання формується цілісна система підходів і методів (просторово-часовий, генетичний, геосистемний, відтворювальний, проблемний), що дозволяє поглибити фундаментальні і розширити прикладні дослідження, вирішувати все складніші теоретичні і практичні завдання регіонального розвитку. Зазначено, що кожен з розглянутих підходів є фундаментальним для формування регіональної політики, проте їх багатоаспектність потребує певного узагальнення, систематизації, комплексного розгляду. На основі існуючих підходів запропоновано новий підхід – з позиції сталості розвитку.

З метою узагальнення нагромадженого досвіду формування і реалізації регіональної політики, для адаптації його до соціально-економічних умов України, з врахуванням особливостей сталого розвитку, здійснено класифікацію видів регіональної політики за такими ознаками відповідно до: суб'єкта управління, моделі територіального управління, рівня розвитку держави, напрямів формування та реалізації регіональної політики, сфери суспільного життя.

Автором сформульовано принципи, при дотриманні яких регіональна політика буде забезпечувати умови сталого розвитку і діяти ефективно, досягаючи поставлених цілей (це принципи: цілеспрямованості, науковості, ієрархічності, розподілу прав, обов'язків і відповідальності владних регіональних структур, системності, забезпеченості регіонального розвитку відповідними ресурсами, поєднання галузевого і територіального підходів до формування регіональної політики сталого розвитку, зворотнього зв'язку).

Згідно з принципами побудовано організаційний механізм функціонування регіональної політики сталого розвитку (рис.2).

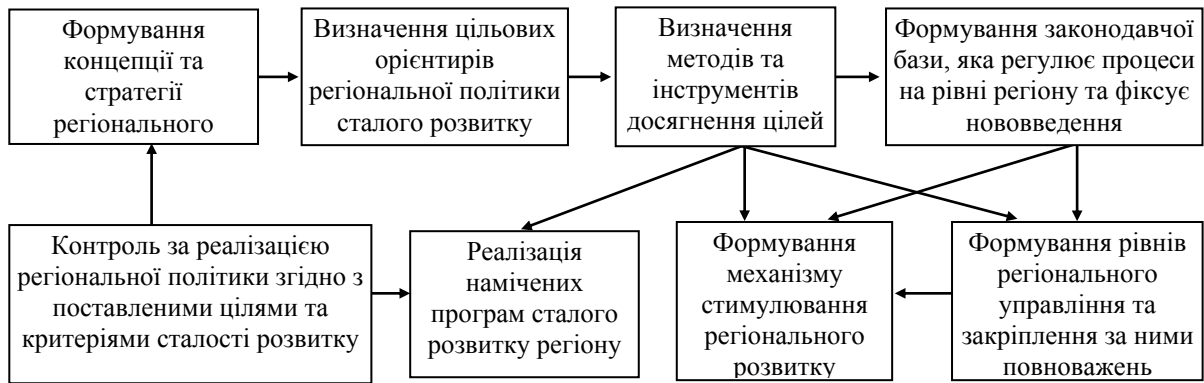

Рис. 2. Організаційний механізм функціонування регіональної політики сталого розвитку

В роботі проведені дослідження особливостей формування регіональної політики за часів існування ССРСР та становлення України як самостійної держави, акцентовано увагу на тих питаннях, які мають теоретичне і практичне значення для соціально-економічного та екологічного розвитку сучасної України при розробці регіональної політики сталого розвитку.

Окреслено коло питань, які потребують негайного вирішення та в силу різних причин не були вирішені від часу одержання самостійності України і до сьогодні. Серед яких: відсутність на державному рівні сформованої стратегії розвитку регіонів, яка б відображала загальнодержавні пріоритети розвитку регіонів та взаємоузгоджувала їх інтереси; недостатня наукова обґрунтованість дій уряду щодо управління регіонами; відсутність дієвих механізмів комплексного регулювання процесами соціально-економічного розвитку регіонів; недосконалість фінансово-бюджетної системи регіонів; невідповідність існуючого нормативно-правового забезпечення умовам сталого розвитку регіонів.

Визначено функції регіональної політики сталого розвитку. Намічено цілі регіональної політики: соціальні, економічні та екологічні. Відмічено, що цільові орієнтири регіональної політики, яка велася в умовах командно-адміністративної системи та й в період становлення незалежної Української держави значно відрізняються від цільових орієнтирів регіональної політики сталого розвитку. З метою узагальнення проведених досліджень в роботі пропонується порівняльна характеристика пріоритетних напрямків регіональної політики в колишньому СРСР і в Україні сьогодні з пріоритетами регіональної політики для держави в умовах сталого розвитку.

Процес переходу України та її регіонів на умови сталого розвитку поділено на етапи, які передбачають здійснення відповідних заходів Державної регіональної політики. На першому етапі закладаються основи сталого розвитку регіону. Він передбачає: визначення цільових орієнтирів регіональної політики сталого розвитку; створення нормативно-правової та методологічної бази механізму управління територіальним розвитком в умовах сталого розвитку; формування системи

регіонального моніторингу; проектування нового фінансово-кредитного механізму функціонування регіону в умовах сталості; удосконалення адміністративно-територіального устрою. Головним завданням цього періоду є формування нового бачення національного та регіонального розвитку на принципах сталості. На другому етапі необхідно впровадити накопичений теоретико-методологічний досвід здійснення перетворень у практику реалізації стратегії сталого розвитку держави і її регіонів на принципах рівноваги та збалансованості. Темпи досягнення цілей сталого розвитку регіону на цьому етапі залежать від правильності вибору пріоритетів і орієнтирів розвитку, ефективності функціонування економіки, формування та раціонального використання інвестиційних і інноваційних ресурсів, екологічної обґрунтованості вибору нових технологій. Основними завданнями другого етапу є: оздоровлення фінансової системи регіону; структурна перебудова економіки регіону з врахуванням критеріїв сталості розвитку; екологізація свідомості населення; забезпечення рівних умов якості життя населення регіонів держави; відродження та налагодження нових господарських зв'язків між регіонами на державному і міжнародному рівнях. За таких умов вдасться досягнути позитивних трансформаційних змін, суттєво покращити умови життя населення і почати перехід від практики розрізненого подолання окремих кризових явищ до системного вирішення завдань сталого розвитку. На третьому етапі здійснюється формування механізмів розв'язання регіональних проблем на міжнародному рівні, що передбачає пошук нових форм організації міжрегіонального співробітництва та інтеграції з метою підвищення ефективності управління соціально-економічними та екологічними процесами.

Розділ 3. Концептуальні засади становлення політики сталого розвитку проблемних регіонів. Досвід зарубіжних країн свідчить, що вихід з кризи, в якій опинилася наша держава, не може бути територіально суцільним, тобто одночасним для всіх регіонів. Кожен регіон у даний час має різний стартовий рівень входження в ринок. Навіть в межах певного регіону існують території, які більш або менш активні у своєму розвитку. Це означає, що розвиток будь-якої території вимагає спеціальної системи регулятивних заходів, які повинні лежати в основі регіональної політики держави. Саме тому зараз особливо потрібні фундаментальні дослідження, які стосуються концептуальних засад розробки моделі ефективного функціонування регіонів, їх органічного співіснування на принципах сталого розвитку. Концептуальна модель регіональної політики повинна передбачати відповідний набір важелів та регуляторів розвитку в залежності від рівня розвитку регіону.

Методичний інструментарій діагностики рівня розвитку регіону, перебуває на стадії становлення. Тому наукове і практичне значення має запропонований автором методичний підхід до комплексної оцінки рівня сталого розвитку регіону (в т.ч. соціального, економічного та екологічного), який базується на порівнянні умов та результатів їх розвитку за комплексом ознак.

Дана методика включає наступні етапи розрахунку:

1. Вибір показників (ознак), які характеризуватимуть вплив факторів на розвиток регіону. Для передбачення вагомості впливу будь-якого фактору на розвиток регіону необхідно визначити ваговий коефіцієнт. Ваговий коефіцієнт j -тої ознаки визначається експертним шляхом серед n -ного числа експертів як середня арифметична із часткових оцінок j -тої ознаки, яку дав n -ий експерт:

$$\bar{k}_j = \frac{\sum_{n=1}^N S_{jn}}{N}, \quad (1)$$

де: \bar{k}_j – ваговий коефіцієнт j -тої ознаки

S_{jn} – оцінка j -тої ознаки, яку дав n -ий експерт;

N – кількість експертів.

Експертні оцінки проводилися експертною групою, до якої були залучені ведучі науковці в галузі регіональної політики, спеціалісти-практики. Результати оцінки дозволили визначити інтегральні вагові коефіцієнти j -тої ознаки, яка характеризує рівень соціального, екологічного та економічного розвитку регіонів України.

2. Розрахунок часткових індексів розвитку регіону здійснювався за формулами:

- для j -их ознак, кількісне зростання яких позитивно впливає на рівень розвитку регіону:

$$i_{ij} = k_j \frac{m_{ij}}{m_{\max j}} \quad (2)$$

- для j -их ознак, кількісне зростання яких негативно впливає на рівень розвитку регіону:

$$i_{ij} = k_j \frac{m_{\min j}}{m_{ij}}, \quad (3)$$

де: i_{ij} – частковий індекс розвитку i -того регіону за певний період;

m_{ij} – значення j -тої ознаки для i -того регіону;

$m_{\max j}$ – максимальне значення j -тої ознаки по усіх регіонах;

$m_{\min j}$ – мінімальне значення j -тої ознаки по усіх регіонах;

k_j – ваговий коефіцієнт j -тої ознаки (0,0 - 1,0).

3. Розрахунок інтегрального індексу регіонального розвитку здійснюється за формулою:

$$I_i = \frac{1}{\ell} \sum_{j=1}^{\ell} i_{ij}, \quad (4)$$

де: I_i – інтегральний індекс регіонального розвитку;

ℓ – кількість показників (ознак).

Формула 4 використовується для розрахунку інтегрального індексу регіонального розвитку

у випадку простого зведення j -их ознак для оцінки рівня розвитку. Цей індекс дозволяє узагальнити типові характеристики (ознаки) розвитку явища упродовж досліджуваного періоду. При складному зведенні j -их ознак рівня розвитку, яке відображає групування даних з врахуванням умов, що визначають масштаби явища чи наслідки дії факторних ознак, оцінка інтегрального індексу розвитку здійснюється на основі ранжування регіонів. За результатами розрахунків інтегрального індексу регіонального розвитку визначаємо місце кожного регіону в рейтингу.

4. Визначення рейтингу регіонів. В результаті ранжирування кожному регіону присвоюється певний ранг на основі алгоритму, згідно якого регіон з самим високим рівнем інтегрального індексу регіонального розвитку отримує перший ранг – перше місце у рейтингу регіонів, а регіон з самим низьким рівнем інтегрального індексу – ранг, що співпадає з загальною кількістю регіонів у виборці (у даному випадку 25), тобто останнє місце у рейтингу регіонів.

Розрахунок інтегрального індексу певної сфери регіонального розвитку (соціальної, економічної, екологічної) при складному зведенні j -тих ознак на основі ранжирування регіонів за рівнем розвитку здійснюється за формулою

$$I_{Rij} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n R_{ij}, \quad (5)$$

де: I_{Rij} – інтегральний індекс регіонального розвитку;

R_{ij} – рейтинг регіону за j -тою ознакою;

n – кількість ознак, за якими оцінюється рівень розвитку регіону.

5. Розрахунок інтегрального індексу сталого розвитку. Для визначення рівня сталого розвитку необхідна комплексна оцінка стану регіону. При розрахунку індексу сталого розвитку необхідним є вибір методики зведення часткових індексів до загальної бази, тобто вибір методу “згорання” часткових оцінок в інтегральну, комплексну оцінку сталого розвитку. Комплексна оцінка сталого розвитку передбачає розрахунок інтегрального індексу сталого розвитку регіону:

$$I_{c.p.} = \frac{R_{i\ c.p.} + R_{i\ ек.p.} + R_{i\ екл.p.}}{3}, \quad (6)$$

де: $I_{c.p.}$ – інтегральний індекс сталого розвитку;

$R_{i\ c.p.}$ – рейтинг i -того регіону за соціальним рівнем розвитку;

$R_{i\ ек.p.}$ – рейтинг i -того регіону за економічним рівнем розвитку;

$R_{i\ екл.p.}$ – рейтинг i -того регіону за екологічним рівнем розвитку.

6. Групування регіонів за рівнем розвитку.

На цьому етапі необхідно визначити які регіони відносяться до лідируючих, середньорозвинутих чи проблемних (число відокремлених груп – 3). Для групування визначається розмір інтервалу за формулою:

$$r = \frac{I_{c.p.max} - I_{c.p.min}}{g}, \quad (7)$$

де: r – розмір інтервалу;

$I_{c.p.max}$ – максимальне значення інтегрального індексу сталого розвитку серед регіонів;

$I_{c.p.min}$ – мінімальне значення інтегрального індексу сталого розвитку серед регіонів;

g – число відокремлених груп ($g=3$).

Індикатор, який визначає межу значення інтегрального індексу сталого розвитку відповідно, при порівнянні інтегральних індексів сталого розвитку регіонів, з якою групуватимуть лідируючі регіони, визначається за формулою:

$$in_{лід.} = r + I_{c.p.min} \quad (8)$$

Якщо $in_{лід.} > I_{c.p.}$, то регіон віднесемо до категорії лідируючих.

Для розрахунку індикатора проблемних регіонів скористаємося формулою:

$$in_{пр.} = I_{c.p.max} - r \quad (9)$$

Якщо $in_{пр.} < I_{c.p.}$, то регіон віднесемо до категорії проблемних. Відстань між $in_{лід.} > I_{c.p.}$ визначає групу середньорозвинутих регіонів. Для групування середньорозвинутих регіонів за видами: регіон, рівень розвитку якого вище середнього, середньорозвинутий регіон, та регіон, рівень розвитку якого нижче середнього, скористаємось по аналогії формулами 8, 9.

7. Оцінка динаміки розвитку регіону.

За допомогою інтегрального індексу сталого розвитку регіону можливо оцінити рівень регіонального розвитку. Проте, розвиток сам по собі є динамічним процесом. Тому для підвищення ефективності формування та реалізації регіональної політики сталого розвитку необхідно оцінити динаміку процесів, що відбуваються у регіоні. Зокрема, оцінка середньорічного темпу зростання часткового показника здійснюється за допомогою обчислення середньгеометричної ланцюгових темпів зростання.

$$T = \sqrt[n]{\prod_{t=1}^n T_t}, \quad (10)$$

де: T_t – середньорічний темп зростання часткового показника;

n – кількість темпів зростання за однаковий інтервал часу.

Комплексна оцінка темпів зростання регіону здійснюється шляхом розрахунку інтегрального темпового індексу зростання за відповідний період за формулою:

$$I_{ti} = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n (1 + I_{ij})} - 1, \quad (11)$$

де: I_{ti} – інтегральний темповий індекс зростання і-того регіону за період t ;

I_{ij} – первинний (частковий) темповий індекс регіонального розвитку

за j -тим показником (ознакою) у і-тому регіоні;

i – номер регіону;

j – номер показника;

n – кількість показників (ознак).

Швидкість зростання регіону визначається за формулою:

$$v = \frac{1}{T} \quad (12) \quad \text{або} \quad v = \frac{1}{I_{ti}} \quad (13)$$

Запропонована методика рейтингової оцінки рівнів розвитку регіонів дозволить виявити причини і визначити рівень проблемності розвитку. Згідно обраної методики проведено розрахунки (табл. 1). На основі індексного методу здійснена рейтингова оцінка розвитку регіонів в Україні (рис. 3).

Регіони з низьким рівнем розвитку віднесемо до категорії проблемних. Проблемні регіони – це такі просторово-територіальні утворення, в яких з соціальних, економічних, екологічних та інших причин припиняють діяти стимули саморозвитку і немає надії розраховувати на саморозв'язання кризової ситуації. У таких регіонах невідповідність між існуючим і бажаним станом соціально-економічної та екологічної сфер регіону загрожує сталості його розвитку, в результаті чого порушена рівновага системи, яка не може бути досягнута без мобілізації внутрішніх можливостей, а в деяких випадках – і зовнішніх втручань.

Оцінка рівня сталого розвитку регіонів України

Регіони України	Інтегральний темповий індекс соціального зростання / рейтинг		Інтегральний темповий індекс економічного зростання / рейтинг		Інтегральний темповий індекс екологічного зростання / рейтинг		Інтегральний темповий індекс сталого зростання / рейтинг		Швидкість зростання, років	Інтегральний індекс сталого розвитку регіону	Рейтинг регіону
АР Крим	0,121429	6	0,070100	8	0,043	14	0,0775	20	12,9	9,3333	7
Вінницька	0,149800	13	0,045280	25	0,0383	16	0,0756	22	13,23	18	19
Волинська	0,143215	17	0,056000	15	0,0599	7	0,085	15	11,76	13	14
Дніпропетровська	0,135013	7	0,081880	5	0,03797	13	0,0839	17	11,92	8,3333	6
Донецька	0,148613	4	0,070650	7	0,03351	18	0,08267	19	12,1	9,6667	8
Житомирська	0,144663	19	0,053750	18	0,0785	2	0,089	11	11,24	13	14
Закарпатська	0,175925	8	0,047860	23	0,00628	5	0,0924	8	10,82	12	12
Запорізька	0,160445	4	0,092260	2	0,0367	17	0,0944	6	10,59	7,6667	5
Івано-Франківська	0,161742	15	0,049870	21	0,04655	1	0,0832	18	12,02	15,6667	17
Київська	0,152320	16	0,084630	3	0,0401	19	0,0903	9	11,07	12,6667	13
Кіровоградська	0,127622	20	0,051600	19	0,05273	11	0,0763	21	13,11	16,6667	18
Луганська	0,120739	10	0,050500	20	0,03625	17	0,0684	24	14,62	15,6667	17
Львівська	0,164101	12	0,056480	14	0,04505	12	0,0862	13	11,6	12,6667	13

Миколаївська	0,135017	9	0,063900	12	0,05692	10	0,0843	16	11,86	10,3333	9
Одеська	0,185107	1	0,071900	6	0,04735	10	0,0987	1	10,13	5,6667	2
Полтавська	0,155198	4	0,095380	1	0,04908	8	0,0985	2	10,15	4,3333	1
Рівненська	0,161013	12	0,055100	16	0,07533	1	0,0946	4	10,57	9,6667	8
Сумська	0,142529	14	0,069500	9	0,06123	6	0,0898	10	11,14	9,6667	8
Тернопільська	0,151698	16	0,049370	22	0,07155	3	0,0889	12	11,25	13,6667	15
Харківська	0,163447	2	0,084375	4	0,0409	16	0,0985	5	10,58	7,3333	4
Херсонська	0,124193	11	0,054750	17	0,04215	15	0,0728	23	13,74	14,3333	16
Хмельницька	0,162460	3	0,059496	13	0,07438	2	0,0967	3	10,34	6	3
Черкаська	0,137465	17	0,068870	10	0,04985	9	0,085	15	11,76	12	12
Чернівецька	0,182012	5	0,046000	24	0,06528	4	0,0935	7	10,7	11	10
Чернігівська	0,128304	18	0,068500	11	0,0618	16	0,0853	14	11,72	11,6667	11

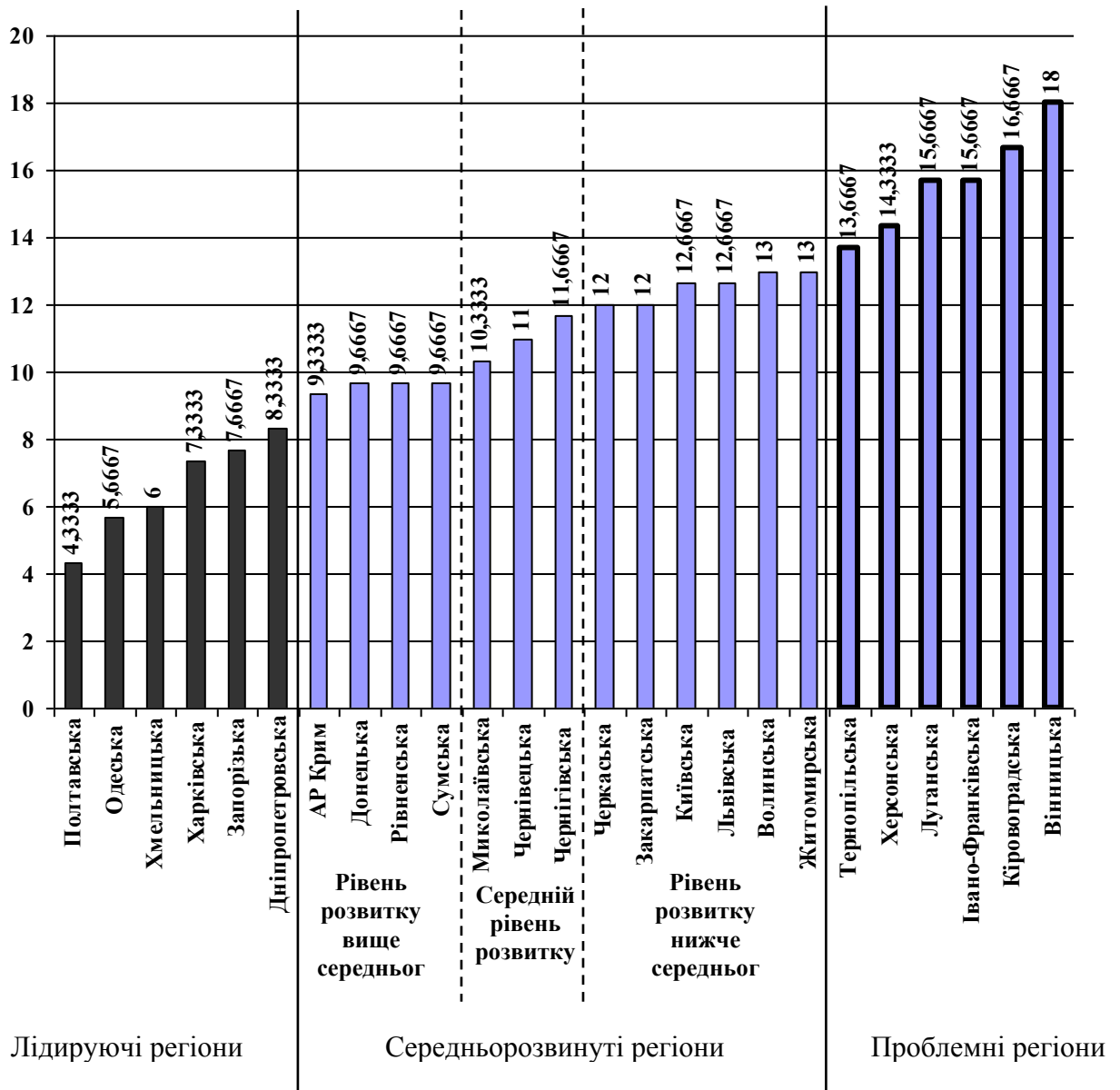

Рис. 3.17 Рейтинг регіонів за рівнем сталого розвитку

Причиною проблемності регіонального розвитку є порушення відтворювальних процесів, тому автором досліджено закономірності регіональних відтворювальних процесів і розроблено механізм управління ними. Запропоновано схему відтворювального циклу регіонального відтворювального процесу з метою забезпечення сталості розвитку регіону.

Оскільки гармонізація і взаємодія процесів соціально-економічного, демографічного та екологічного відтворення, що відбувається в регіоні, в значній мірі залежить від ефективності районування, тому в роботі розглянуто районоформуючі фактори і запропоновано власний підхід до районування, який дозволить створити належні умови сталості розвитку регіонів.

Враховуючи різні критерії віднесення регіону до категорії проблемних та особливості формування в них регіональної політики сталого розвитку, розроблено класифікацію видів проблемних регіонів (рис. 4) та запропоновано заходи, що сприятимуть переходу їх на умови сталості розвитку.

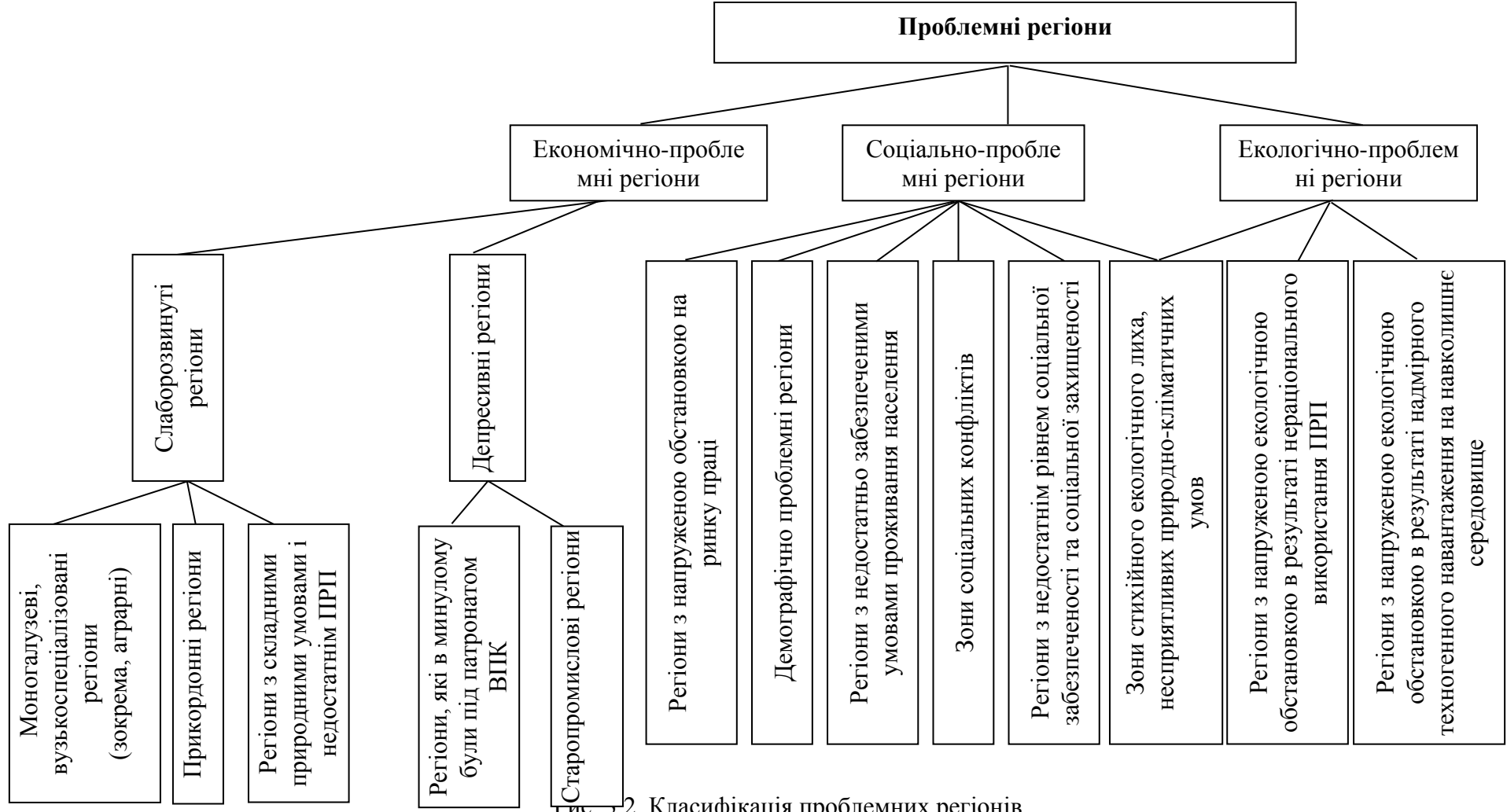

рис. 5.2. Класифікація проблемних регіонів

Розділ 4. Особливості вибору стратегії сталого розвитку регіону в умовах перехідної економіки. Стратегія сталого розвитку регіону повинна будуватися з врахуванням стратегічних цільових орієнтирів розвитку держави. Згідно розробленої автором стратегічної моделі сталого розвитку, країни з перехідною економікою повинні керуватися стратегією соціоекологічного розвитку економіки.

Соціоекологоорієнтована стратегія економічного розвитку держави – це сукупність заходів управлінського, регулятивного, організаційно-правового та економічного характеру, які сприяють формуванню та задоволенню соціальних і екологічних потреб, і відображають життєві інтереси людини та суспільства при умові нанесення мінімальної шкоди навколишньому середовищу. Тобто ця стратегія передбачає формування економічного механізму вирішення соціальних та екологічних завдань розвитку. Завданнями соціального розвитку в державі є оптимізація відтворення соціального буття, забезпечення реалізації соціального потенціалу особистості, соціальної безпеки та захисту. Соціальна політика держави знаходить свій вияв у регулюванні процесів, спрямованих на створення та збереження соціальних цінностей. Вона пов'язана із процесами розподілу та перерозподілу наявних ресурсів суспільства і з метою підтримки установ оборони, безпеки, охорони здоров'я, освіти, культури передбачає продуману політику на ринку праці, соціальну підтримку вразливих категорій населення тощо.

Відмінності в стані соціально-економічного та екологічного розвитку різних регіонів України визначають необхідність специфічного підходу до розробки та реалізації стратегії сталого соціально-екологічного розвитку економіки для кожного регіону України відповідно до загальнодержавної стратегії розвитку. В роботі наголошено на доцільність розробки критеріїв вибору тієї чи іншої стратегії у відповідності до цих особливостей. Зокрема конкретизовано зміст понять “критерій вибору”, “стратегія розвитку регіонів”. Критерій вибору стратегії сталого розвитку регіону – це ознака, на основі якої дається оцінка і робиться порівняння стратегічних альтернатив сталого розвитку регіону. У якості критерію вибору стратегії сталого розвитку доцільно було б обрати етап життєвого циклу регіону та рівень його розвитку, а також рівень ризику реалізації цільових орієнтирів. Види стратегій згідно вищеобраних критеріїв систематизовано у вигляді таблиці (табл. 2).

Вибір стратегії сталого розвитку регіону
(згідно із стадією життєвого циклу регіону і рівнем його розвитку)

Стадія життєвого циклу	Вид стратегії	Рівень розвитку регіону
Зростання	Стратегія переходу на засади сталого розвитку регіону	Низький рівень розвитку (депресивний стан)
	Стратегія диверсифікації структури зайнятості	Середній рівень розвитку
	Стратегія підвищення рівня відкритості економіки регіону	Рівень вище середнього, високий
Стабілізація	Стратегія вертикальної та горизонтальної інтеграції	Високий рівень розвитку
	Стратегія нарощення виробничого потенціалу	
Спад	Стратегія відсікання зайвого	Середній рівень розвитку
	Стратегія реструктуризації	Рівень нижче середнього
Криза	Стратегія підтримки розвитку регіону і відновлення його сталості	Низький рівень розвитку
Депресія		

Для того, щоб вибір стратегії сталого розвитку згідно з обраним критерієм, був ефективним та науково обґрунтованим, розроблено систему індикаторів сталості розвитку регіону та оцінки стану навколишнього середовища, відповідно з результатами якої доцільно було б обрати ту чи іншу стратегію. Індикатори сталості розвитку – це ключові, цифрові показники еволюції соціального, економічного та екологічного розвитку регіону, що відображають його тенденції і визначають вплив різних чинників на сталість розвитку регіону. Вони змінюються залежно від соціально-економічного та екологічного стану суспільства та пріоритетів його розвитку. Індикатори сталості розвитку відіграють значну роль при виборі і формуванні стратегії розвитку та оцінці результатів її реалізації. Оскільки рівень розвитку регіону є визначальним критерієм вибору стратегії, то за допомогою запропонованої автором методики діагностування стану розвитку регіону, можна ранжувати регіони за рівнем розвинутості, а також виявляти сильні та слабкі сторони функціонування регіону, з врахуванням яких можна відповідно корегувати підходи до формування та реалізації стратегії.

Основою стратегії сталого розвитку регіону, зокрема в питаннях екологічної безпеки, на думку автора, є система природоохоронних і природозберігаючих заходів превентивного характеру, реалізація яких вимагає оцінки наслідків тих чи інших антропогенних впливів, тобто можливих збитків. Оцінка передбачуваних збитків свідчить про ризики, що супроводжують техногенну діяльність. З метою обґрунтування вибору стратегії за критерієм рівня ризику, розглянуто види ризиків для регіону в умовах перехідної економіки. Оцінку ризику здійснюють для подальшого управління ним.

Автором запропоновано компенсаційно-відтворювальний алгоритм управління ризиком у регіоні, при цьому детально розглянуто основні етапи управління ризиком, це: формування переліку небезпек; аналіз і оцінки можливих наслідків інцидентів; оцінки ймовірностей екологічно-небезпечних подій; оцінки ризику; ухвалення рішення про компенсацію можливих наслідків і відтворення утрачених властивостей екосистем та здоров'я населення.

В результаті проведеного автором порівняльного аналізу відомих у світовій практиці процедур, за допомогою яких оцінюються можливі наслідки діяльності господарюючих суб'єктів (оцінка технологій, екологічна експертиза, аналіз ризику), представляється правомірним вважати їх системними процедурами або методами обґрунтування й ухвалення рішень – аналізу, оцінки і порівняння багатьох варіантів з позиції їхньої потенційної небезпеки, чи, навпаки, безпеки для людини і екосистеми в цілому. На основі аналізу еколого-економічної сутності ризику автором розглянуто підходи до оцінки і аналізу ризиків у системі екологічної безпеки. У роботі досліджені різні підходи до вибору сфер аналізу ризику в залежності від стратегічних цільових орієнтирів розвитку регіону.

Автором запропоновано методичний підхід до кількісної оцінки ризику від можливої реалізації екологічної небезпеки, на основі результатів якої можна визначити всі існуючі види ризику (для населення і навколишнього середовища, що виникають внаслідок шкідливих викидів підприємств, при нормальному режимі роботи і виникненні аварійних ситуацій), а також зробити системний аналіз стратегії управління екологічною безпекою регіону.

Використання процедур аналізу і управління ризиком у процесі прийняття рішень щодо конкретних проектів чи комплексного регіонального аналізу дозволяє: визначати пріоритетні напрямки стратегій розвитку регіону, ефективно вкладати кошти в ті проекти, що дозволяють оптимізувати рівень безпеки регіону; враховувати комплексно всі існуючі в регіоні види ризику для населення і навколишнього середовища, які виникають внаслідок викидів підприємств при нормальному режимі роботи і виникненні аварійних ситуацій; систематично аналізувати стратегію управління станом навколишнього середовища і здоров'я населення з врахуванням інженерно-технічних, соціальних, економічних, екологічних, організаційних і законодавчих аспектів.

Автором розроблено структурно-логічну схему управління екологічною безпекою в регіоні, що дозволяє здійснювати активну політику в сфері безпеки і зниження ризику. В основу даної схеми пропонується закласти економічний механізм управління безпекою регіону, що включає інструмент обов'язкового страхування небезпечних об'єктів. Основні методи зазначеного механізму (методи і засоби якісно-кількісної оцінки ризиків господарської діяльності) дозволяють, залежно від розглянутого сценарію розвитку аварійної ситуації, враховувати величину і характер небезпечних викидів, напрямок їхнього перенесення, відстань до небезпечного об'єкта, метеорологічні умови, рельєф місцевості, розташування населених пунктів, щільність населення й інші фактори. За характером розподілу ризику можна бачити можливі наслідки аварії, очікуваний збиток, намічати необхідні заходи щодо захисту населення і навколишнього природного середовища в регіоні, розраховувати щорічні платежі в страховий фонд надзвичайної ситуації за ризик.

Розділ 5. Організаційно-економічний механізм регулювання сталого розвитку регіону.

Проблеми структурної перебудови національної економіки та регіонів викликають підвищений інтерес науковців, практиків та працівників урядових структур. Однак на сьогодні не склалось чіткого методологічного підходу до розгляду структурних змін в економіці перехідного періоду, особливостей та механізмів структурних трансформацій господарства регіонів на засадах сталого розвитку. Водночас сучасні економічні процеси обумовлюють необхідність комплексного дослідження структурних змін економіки регіону з врахуванням особливостей сталості розвитку для подальшого визначення загальних і специфічних тенденцій розвитку економіки держави.

З метою побудови ефективної моделі структурних реформувань господарств регіонів України розглянуто світовий досвід апробації методів структурного регулювання економіки держави та його регіональні аспекти: в країнах з розвинутою ринковою економікою, нових індустріальних країнах і в тих, які здійснюють постсоціалістичну трансформацію суспільно-економічного ладу.

Приступаючи до оптимізації структури економіки в Україні необхідно використати світовий досвід вирішення цієї проблеми. Разом з тим треба взяти до уваги те, що лише конкретний, індивідуальний підхід, максимальне врахування особливостей розвитку країни можуть забезпечити успіх обраної моделі реструктуризації економіки. Автором досліджено підходи вітчизняних науковців і практиків до перспектив структурних зрушень в економіці України: ліберальна модель економіки; модель державного управління економікою; модель розвитку, що ґрунтується на підтримці національних макротехнологічних пріоритетів. Дається оцінка їх недоліків і прорахунків. Обрано пріоритети структурної перебудови економік регіонів та етапи перетворень в Україні (підготовчий, стабілізації, росту) на основі запропонованих автором принципів розміщення факторів виробництва (цілеспрямованості, науковості, ієрархічності, системності, гнучкості, цілісності).

Реструктуризація господарств регіонів потребує значних капітальних вкладень. Проблеми активізації структурних перетворень та розвитку господарств регіонів України доводиться вирішувати в умовах економічної кризи. У зв'язку з цим сформовано механізм активізації інвестиційних процесів у регіонах. Мова йде про створення умов для самофінансування регіонів і розробки механізмів акумулювання та раціонального використання коштів. Розглянуто джерела формування інвестиційних ресурсів, пріоритетні напрямки вкладання коштів для ефективних структурних перетворень та механізми цих перетворень: реформування податкової системи; фінансово-кредитні механізми; механізм мобілізації залучених коштів і інвестиційних ресурсів; механізм правового регулювання та державних гарантій мобілізації інвестиційних ресурсів.

Структурну трансформацію господарств регіонів України з метою досягнення сталості їх розвитку доводиться здійснювати в умовах економічної та екологічної кризи. Це визначає її специфіку. Вирішення нині економічних і соціальних проблем в областях України, здійснюється не тільки без врахування екологічної місткості території, але й за рахунок надексплуатації природних ресурсів. Це обумовило розробку організаційно-економічного механізму екологічної безпеки регіону.

Для формування ефективного механізму екобезпеки автором систематизовано інструменти екополітики, враховуючи їх синергічний ефект, у відповідності до законів і закономірностей функціонування національної економіки в умовах сталості. Інструменти екополітики при цьому розділені на дві групи: економічні та організаційні. Детально розглянуті причини неефективності використання існуючих інструментів регіональної екополітики та визначено шляхи виходу із ситуації, що склалася, запропоновано нові інструменти. Застосування економічних інструментів екополітики (превентивного, індикативного, відтворювального (компенсаційного) характерів) дозволить регулювати інтереси суб'єктів господарювання, мотивуючи їх до раціонального використання та збереження природних ресурсів, адміністративних (адміністративно-правових, адміністративно-інформаційних, адміністративно-запобігаючих) – інституційно регулювати господарюючі суб'єкти для досягнення збалансованості розвитку економіки шляхом удосконалення законодавчо-правової бази, формування розвинутої інформаційної системи та забезпечення нагляду за екобезпекою їх функціонування. Розроблено методичні підходи та практичні пропозиції щодо модернізації існуючих інструментів економічного механізму екологічної безпеки (збори за забруднення, екологічні фонди, штрафні санкції, екологічні податки), одночасно з обґрунтуванням нових більш ефективних підойм раціоналізації природокористування у перехідному періоді (різні види податкових пільг, пільгового кредитування, дотаційне ціноутворення, пільговий режим прискореної амортизації, ресурсозберігаючого й очисного устаткування, екологічне страхування) та відповідно адміністративних – удосконалення існуючих (екологічна експертиза, екологічний контроль, екологічний моніторинг), нових (формування

системи екологічної сертифікації і маркування, укладення договорів на використання природних ресурсів, видача дозволів на природокористування, екологічна паспортизація підприємств, створення екологічних інформаційних регіональних центрів, введення екологічного аудиту тощо). Передбачено зміни у законодавчій та нормативній базі згідно з нововведеннями та ліквідацією виявлених недоліків.

Розділ 6. Цільові комплексні програми як інструмент реалізації регіональної політики сталого розвитку. Розв'язання завдань сталого розвитку вимагає вдосконалення механізму реалізації регіональної політики. Регіональні програми сталого розвитку стануть дієвим засобом реалізації регіональної політики еколого-економічного та соціального розвитку, пріоритетними напрямками якого є збалансований розвиток економіки і соціально-екологічне відродження територій.

У роботі намічено напрями підвищення ефективності використання програмно-цільового методу з метою досягнення сталості розвитку; досліджено підходи до планування, з метою оцінки і вибору їх для подальшого застосування при формуванні регіональних програм сталого розвитку. Одним із основних і найбільш прийнятних підходів визнані стратегічне і індикативне планування, які задовольняють усі вимоги програмно-цільового підходу до вирішення регіональних проблем.

Регіональні програми повинні поєднувати в собі інструменти впровадження загальнонаціональної стратегії сталого розвитку держави і бути засобом вирішення регіональних проблем.

Розробка регіональних програм сталого розвитку регіону передбачає вибір для регіонів необхідних орієнтирів розвитку, які дозволять їм визначити домінуючі тенденції, орієнтовні кількісні параметри соціально-економічного і екологічного розвитку, своє місце в міжрегіональному поділі праці, намітити і відкоригувати в прогнозованій динаміці загальнодержавного і регіональних ринків власні регулюючі впливи на економічні та соціальні процеси.

Регіональна програма сталого розвитку – це організаційно-прикладний, інформаційно-аналітичний, адресний плановий документ, який визначає комплекс науково-обґрунтованих та всебічно узгоджених за ресурсами, виконавцями, термінами виконання заходів, спрямованих на досягнення обраної програмної мети для забезпечення сталого розвитку регіону.

В основі методологічного забезпечення формування регіональних програм лежать концептуальні засади та їх структурна побудова. Процес формування та реалізації цільових комплексних програм сталого розвитку регіону на думку автора включає такі етапи (рис. 6).

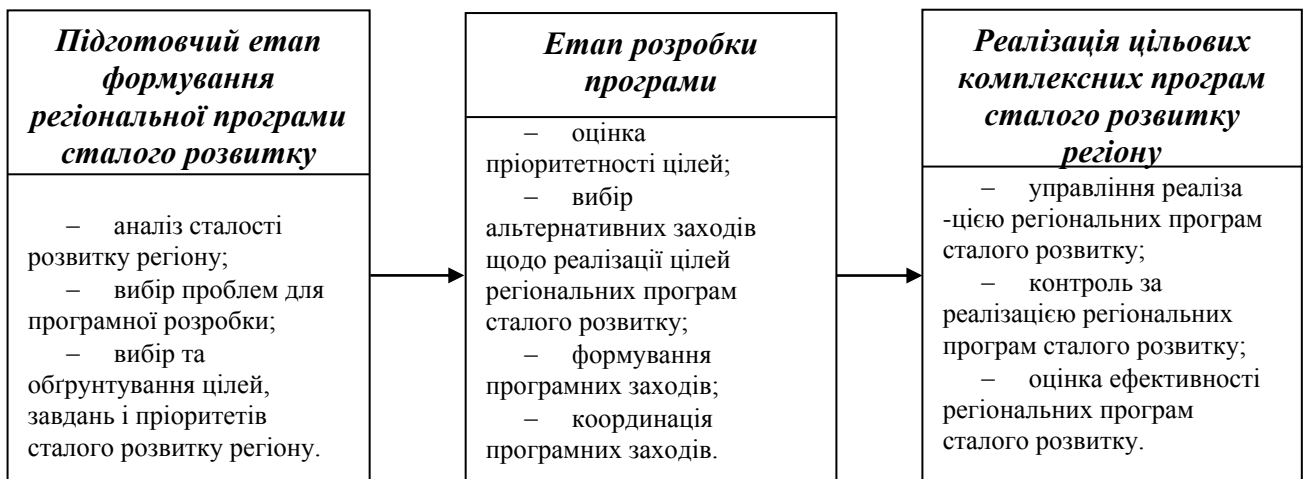

Рис. 6. Етапи формування та реалізації цільових комплексних програм сталого розвитку регіону

В умовах обмежених інвестиційних ресурсів основними моментами програмно-цільового управління є оцінка пріоритетності цілей, вибір альтернативних заходів щодо реалізації цілей регіональних програм сталого розвитку, оцінка ресурсного забезпечення реалізації заходів.

Пріоритетність цілей у структурно-цільовій моделі оцінюється експертним шляхом за відомими методиками. Однак остаточні пріоритети з врахуванням недоліків експертизи пропонується визначати за допомогою вкладених сфер. Цей підхід дозволяє враховувати і різну пріоритетність критеріїв оцінки. У дисертації поставлене і вирішене важливе завдання оцінки повноти досягнення цілей регіональної програми сталого розвитку. Обґрунтовано спосіб визначення пріоритетності цілей і заходів з врахуванням повноти досягнення цілей регіональної програми сталого розвитку.

Досліджена проблема вибору заходів за допомогою різних оптимізаційних моделей. Проведений автором аналіз існуючих оптимізаційних моделей дозволяє зробити висновок, що їх спільним недоліком є неврахування структуризації заходів на дереві цілей. Отже, такі моделі неможливо застосовувати до регіональної програми сталого розвитку, яка орієнтована на досягнення багатьох цілей одночасно. Для вирішення поставленої проблеми запропонована у роботі економіко-математична модель з векторними критеріями оптимальності, яка дозволяє здійснювати пошук ефективного набору заходів з рівномірним задоволенням всіх цілей, з врахуванням їх пріоритетності в межах виділених інвестицій. Автором розроблена модель, яка розв'язує зворотну задачу – пошуку ефективного набору заходів з заданим рівнем досягнення цілей програми, при умові мінімізації сумарного обсягу інвестицій. Представлені вище пряма і зворотна задачі формування набору заходів регіональної програми сталого розвитку відносяться до класу задач дискретного математичного програмування з булевими змінними. Для розв'язання такого

роду задач автор пропонує скористатися методом випадкового пошуку, випадкового керованого пошуку.

Дослідження методів аналізу витрат на реалізацію заходів у відповідності до одержаного результату дозволило виявити найбільш придатний метод співставлення витрат на реалізацію функцій (з бальними оцінками значимості функцій). Однак при аналізі комплексу заходів необхідно порівнювати не бальні оцінки значимості функцій, а оцінки досягнутого результату згідно цілей програм.

Для оцінки ресурсного забезпечення програми зроблено аналіз витрат на реалізацію заходів у відповідності до одержаного результату. Аналіз проведено на основі ФВА. Аналіз, на думку автора, необхідно здійснювати на всіх рівнях дерева цілей. Запропоновано проводити аналіз одночасно за трьома ознаками: оцінка досягнутих результатів за цілями програми, витрат на їх здійснення і повноти досягнення цілей за допомогою матриці, що дозволяє провести групування цілей структурної моделі (дерева цілей). Виділено три варіанти заходів, що входять у програму: одиничні, множинні незв'язані, множинні зв'язані. Це обумовлює певні особливості здійснення експертизи заходів на етапі ФВА заходів.

Визначено джерела фінансування програми та методи активізації інвестицій у регіональні програми сталого розвитку та раціональності їх використання.

Розроблено організаційну структуру управління сталим розвитком регіону (рис.7).

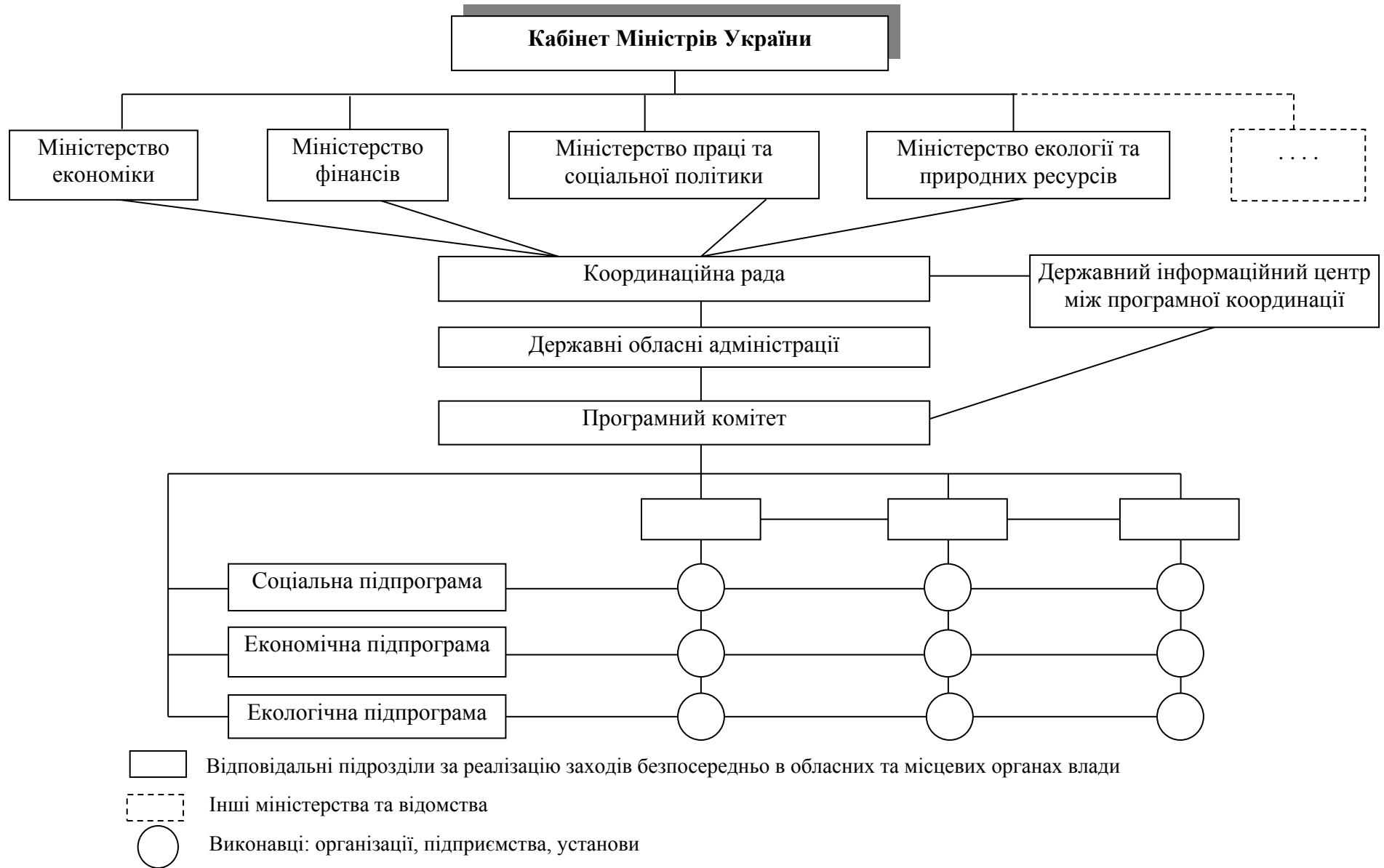

Рис.7. Організаційна структура управління реалізацією регіональної програми сталого розвитку

Конкретизовано функції підрозділів, які беруть участь у розробці та реалізації програми. Наголошено на необхідності формування механізму несення відповідальності та внесення змін в законодавчі і нормативні акти щодо відповідних нововведень. Даються рекомендації для забезпечення узгодження дій всіх організацій, що беруть участь у здійсненні програми. Здійснене обґрунтування необхідності організації співробітництва регіону, який реалізує програми, з окремими територіями України, іншими державами.

Важливе значення для реалізації регіональних програм сталого розвитку має контроль. Він є інструментом забезпечення ефективності досягнення намічених цілей. Недоліками контролю за реалізацією існуючих програм регіонального розвитку є його фрагментарність, дискретність, несвоєчасність, відсутність у ньому об'єктивних параметрів і критеріїв ефективності. У зв'язку з цим розроблено алгоритм організації контролю за реалізацією регіональної програми сталого розвитку. Розкрито характеристики системи контролю за реалізацією заходів регіональної програми сталого розвитку, визначено її цілі та завдання. Запропонована структурна схема організації контролю на основі системи стандартів, а також виявлення слабких сигналів та своєчасного реагування на них. Слабкий сигнал повинен розглядатися перш за все як сигнал небезпеки для життя людей, для економіки регіону, для навколишнього середовища, а потім вже як сигнал нових можливостей. У зв'язку з цим при відпрацюванні заходів програм необхідно враховувати слабкі сигнали і своєчасно реагувати на них.

В якості одного із основних інструментів контролю за реалізацією програми необхідно розглядати нормування (стандартизацію) якісних вимог до сталості розвитку регіону. Новий набір стандартизованих критеріїв може стати операційним індикатором для вибору локальних підпрограм, характеру завдань, які необхідно вирішити, складу виконавців, окремих програмних заходів. Система стандартів-критеріїв може стати дієвим генератором відповідної програмної діяльності. Паралельно доцільно створити також систему організаційно-правових, економічних і соціально-психологічних стимулів та санкцій щодо дотримання встановлених вимог.

У роботі наголошується на розробці системи науково-обґрунтованих характеристик критеріїв і показників реалізації програми. Існуюча система показників, що наведена у “Методичних рекомендаціях з розробки програм соціально-економічного розвитку регіону”, не дозволяє комплексно оцінити сталість розвитку регіональної системи, оскільки вона не включає екологічних критеріїв розвитку регіону. Контроль зводиться до перевірки організації роботи, дотримання часових, ресурсних, правових меж, збору інформації, внесення оперативних змін “пожежних заходів” у хід реалізації програми. Такі перевірки інколи здійснюються, проте їх результати ще ні разу не стали приводом для коректування або “відміни” програм, і тим більше приводом для притягнення до відповідальності тих, хто погано організував виконання програм, використовували виділені кошти не за цільовим призначенням і т.д. Іншими словами, існуюча система контролю

спрямована лише на відстеження реальних витрат фінансових ресурсів на затверджені програмні заходи. Проконтролювати доцільність затвердження організацією виконання регіональної програми сталого розвитку можливо лише в тому випадку, якщо конкретно визначений очікуваний результат (тобто відомі критерії сталості розвитку регіону, досягнення яких є умовою реалізації цілей програми) і правильно розрахована ціна його досягнення (тобто запропонований механізм реалізації цілей, який передбачає раціональне використання ресурсів). Тому автором внесені відповідні корективи в існуючий методичний підхід до оцінки стану розвитку регіону, які дають змогу комплексно оцінювати сталість розвитку регіональної системи.

На основі результатів контролю здійснюється оцінка ефективності реалізації регіональних програм сталого розвитку. У роботі розглянуті підходи до оцінки ефективності реалізації соціальної та економічної підпрограм регіональної програми сталого розвитку. Запропонована методика оцінки ефективності екологічної підпрограми, яка передбачає визначення економічної ефективності витрат на здійснення заходів з охорони навколишнього середовища. Для оцінки їх ефективності пропонується використовувати критерії абсолютної і порівняльної ефективності капітальних вкладень у природоохоронні заходи. Для порівняння варіантів заходів рекомендується скористатися різними методами, які дозволяють розрахувати критерії порівняльної економічної ефективності заходів і оцінити згідно з цими критеріями ефективність реалізації регіональної програми сталого розвитку.

ВИСНОВКИ

Основним науковим результатом дисертаційного дослідження є формування теоретико-методологічних та методичних засад регіональної політики сталого розвитку. На основі проведених у дисертаційній роботі досліджень можна сформулювати ряд принципових висновків і пропозицій щодо напрямів, методів і механізмів розв'язання проблем сталого розвитку держави та її регіонів:

1. Подолання негативних екологічних наслідків соціально-економічного розвитку суспільства можливе при переході його на умови сталого розвитку. Це твердження є результатом узагальненого автором світового та вітчизняного досвіду теоретичних досліджень суспільного розвитку, в результаті чого запропонована класифікація наукових підходів до теорії суспільного розвитку. В дисертаційній роботі розроблено понятійно-термінологічний апарат, що характеризує процеси сталого розвитку суспільства, країни, регіону.

2. Природа і суспільство тісно взаємодіють, взаємозумовлюють одне одного. Це в свою чергу висуває на перший план проблеми екологічної безпеки людини і забезпечення екологічної рівноваги у природі. Суперечності взаємодії суспільства і природи складаються у комплекс численних протиріч, які виникають в процесі освоєння конкретно-історичним суспільством

навколишнього середовища. Розвиток цивілізації супроводжується зміною пріоритетів екологічної безпеки. З огляду на вищесказане побудована ієрархічна модель сталого розвитку, згідно з якою можна охарактеризувати ставлення людини до навколишньої дійсності, її роль у соціоприродній системі на різних щаблях природно-історичного розвитку. В дисертації розглянуті причинно-наслідкові зв'язки переходу суспільства від однієї сходинки до іншої. В основу схеми зв'язків покладено принцип формування та задоволення екологічних потреб суспільства, пов'язаних з використанням, збереженням і відтворенням всіх сфер природного середовища. З врахуванням сучасного екологічного стану розглянуто екологічні небезпеки в Україні, заходи щодо їх запобігання та ліквідації. Розроблена класифікація видів екологічних небезпек. Запропоновано і обґрунтовано організаційно – економічний механізм екологічної безпеки регіону, який передбачає удосконалення існуючих та впровадження нових організаційних і економічних інструментів екологічної політики регіону.

3. У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі аналізу, оцінки та управління екологічним ризиком реалізації заходів регіональної політики сталого розвитку, що виявляється у запропонованій автором методиці оцінки ризику від можливої екологічної небезпеки. За допомогою цієї методики можна визначити всі існуючі види ризику для населення і навколишнього середовища, що виникають внаслідок шкідливих викидів підприємств при нормальному режимі роботи і аварійних ситуаціях. Вона дозволяє зробити системний аналіз стратегії управління екологічної безпекою регіону і може використовуватися Міністерством екології та природних ресурсів України при формуванні регіональної екологічної політики держави.

4. Запропоновано компенсаційно-відтворювальний алгоритм управління ризиком в регіоні та розроблено структурно-логічну схему управління екологічною безпекою, яка дозволяє здійснювати активну політику в сфері безпеки і зниження ризику в регіоні.

5. Перехід до сталого розвитку потребує формування нових підходів до вироблення стратегії держави та її регіонів. Зважаючи на те, що кожна країна має певні особливості розвитку та стартові умови для здійснення трансформаційних перетворень, автором запропоновано теоретичний підхід до вибору стратегії сталого розвитку. Цей підхід передбачає врахування диференціації країн за рівнем розвитку. Значна увага приділяється особливостям вибору та визначенню стратегічних орієнтирів для країн з перехідною економікою. У відповідності до загальнодержавної стратегії розвитку повинні будуватися стратегії сталого розвитку регіонів. Відмінності в стані соціально-економічного та екологічного розвитку різних регіонів України визначають необхідність специфічного підходу до розробки та реалізації стратегії сталого соціально-екологічного розвитку економіки для кожного регіону України. В дисертаційній роботі автором обґрунтовано особливості вибору стратегії сталого розвитку регіону з врахуванням таких критеріїв: рівень розвитку, стадія

життєвого циклу регіону, рівень ризику реалізації цілей розвитку. Ці розробки можуть бути використані обласними адміністраціями, агенціями регіонального розвитку України при опрацюванні моделей розвитку регіонів і формуванні стратегічних планів.

6. Формування та реалізація регіональної політики сталого розвитку є важливою умовою досягнення стратегічних цілей держави та основним інструментом переходу до сталого розвитку на регіональному рівні. На думку автора за допомогою впровадження дієвої регіональної політики сталого розвитку вдасться здійснити трансформаційні зміни в економіці, подолати кризу, суттєво поліпшити умови життя населення і розпочати перехід від практики розрізненого подолання окремих кризових явищ до системного вирішення завдань сталого розвитку. У дисертації наведено теоретичне узагальнення зарубіжного і вітчизняного досвіду формування регіональної політики: розкриті особливості формування регіональної політики різних країн світу; етапи еволюції регіональної політики в Україні, наукові підходи до її обґрунтування; вивчені наукові школи, що займалися формуванням її теоретичних та методичних основ. З врахуванням цього, автором запропоновані нові теоретико-методологічні підходи до формування та реалізації регіональної політики: підхід до формування з позиції сталого розвитку, розроблена класифікація видів регіональної політики, сформульовано принципи функціонування регіональної політики сталого розвитку, згідно яких побудовано організаційний механізм її формування та реалізації, намічено функції та цільові орієнтири політики.

7. Складні умови господарювання в Україні є причиною існування проблеми соціально-економічного вирівнювання регіонального розвитку, яка вимагає механізмів її вирішення. Для виявлення регіональних відмінностей у соціальному, економічному та екологічному розвитку регіонів з метою оцінки їх стану та розробки на основі одержаних результатів регіональної політики сталого розвитку, автором розроблена методика оцінки рівня сталого розвитку регіону, проведено розрахунки, виявлено проблемні регіони. Ця методика може використовуватись при проведенні оцінки соціально-екологічного та економічного рівня розвитку регіону Міністерством статистики України. У дисертаційній роботі запропоновано концептуальну модель регіональної політики проблемних регіонів, яка передбачає забезпечення однакових життєвих стандартів для всіх громадян держави, не залежно від місця проживання. Міністерствами економіки та європейської інтеграції України, фінансів України доцільно запровадити в практику запропоновані в дисертації механізми державної підтримки та розвитку проблемних регіонів.

8. В дисертації здійснене теоретичне узагальнення існуючого зарубіжного та вітчизняного досвіду структурних перетворень економік країн та їх регіонів. Автором розроблені методологічні підходи до формування механізмів структурної трансформації економік регіонів України, які включають: реформування відносин власності, роздержавлення і приватизації в регіоні; структурну перебудову галузей на основі використання відносних і конкурентних переваг

економіки регіону, формування “точок росту”; ведення господарювання в регіоні з врахуванням екологічної місткості території та збереження екобалансу; формування раціональної структури зайнятості; вдосконалення товарної структури експорту та імпорту в регіоні тощо.

9. Ключовими напрямками політики регіонального розвитку на шляху прискорення темпів економічного зростання є активізація інвестиційних процесів в регіонах. На думку автора, саме достатня кількість інвестиційних ресурсів дасть можливість здійснити структурні перетворення економік регіонів. В роботі розроблені механізми акумулювання коштів в регіонах та обґрунтовані шляхи їх раціонального використання, які доцільно взяти до уваги головним управлінням фінансів обласних державних адміністрацій та Міністерству фінансів України.

10. З метою прискорення трансформаційних перетворень в економіці регіонів в Україні автор пропонує здійснити адміністративну реформу, яка б стала дієвим каталізатором підвищення ефективності управління процесами соціально-економічного та екологічного розвитку регіонів, зробила б їх більш динамічними і мобільними. В роботі обрано пріоритети структурних реформувань з метою досягнення сталого розвитку та намічено етапи перебудови економіки регіонів відповідно до запропонованих автором принципів розміщення факторів виробництва.

11. Регіональні програми сталого розвитку на думку автора є дієвим засобом реалізації регіональної політики, спрямованим на збалансування розвитку соціальної, економічної та екологічної сфер регіону. В дисертаційній роботі автором розроблено новий методологічний підхід до формування та реалізації регіональних програм сталого розвитку, згідно з яким: пропонується визначати пріоритети цілей програм за допомогою методу вкладених сфер; поставлена і вирішена задача оцінки повноти досягнення цілей регіональної програми сталого розвитку; досліджено проблеми вибору заходів реалізації програм за допомогою оптимізаційних моделей.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Монографії:

1. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації. – Луцьк: Вид-во “Надстир’я”, 2001.– 528 с.
2. Герасимчук З.В. Особливості формування стратегії сталого розвитку для країн з перехідною економікою // Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації. – К.: КНЕУ, 2001. – С.72-94.
3. Кравців В.С., Герасимчук З.В. Соціально-економічні передумови формування регіональної екологічної політики // Регіональна політика: методологія, методи, практика. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2001. – С.84-94. Особистий внесок автора: дослідження регіональних особливостей еколого-економічної ситуації в Україні з метою формування регіональної екологічної політики.

Навчальні посібники, брошури:

1. З.В. Герасимчук, Я.О. Мольчак Основні аспекти екологічної освіти працівників народногосподарського комплексу: Навч. пос. – Луцьк: ЛДТУ, 2000. – 88с. Особистий внесок автора: розроблені концептуальна модель екологічної освіти працівників народногосподарського комплексу, програми з окремих дисциплін.
2. Герасимчук З.В., Мольчак Я.О., Хвесик М.А. Еколого-економічні основи водокористування в Україні: Навч. пос. – Луцьк: Надстир’я, 2000. – 364с. Особистий внесок автора: запропоновано підходи до еколого-економічної оцінки використання водних ресурсів та напрямків підвищення його ефективності.
3. Герасимчук З.В., Горбач Л.М. Міжнародні економічні відносини: Навч. пос. – Луцьк: Надстир’я, 2001. – 320 с. Особистий внесок автора: досліджено міжнародний аспект формування системи екологічної безпеки, підходи до еколого-економічного моделювання природокористування, особливості формування стратегії сталого розвитку для країн з перехідною економікою, напрямки екологізації внутрішньої і зовнішньої політики України.
4. Кравців В.С., Герасимчук З.В., Мігас Р.В. Екологічна політика у Волинській області: стан, проблеми, перспективи: Наукове видання. – Луцьк: Надстир’я, 2001. – 68 с. Особистий внесок автора: запропоновано концептуальний підхід до формування регіональної екологічної політики, розкрито особливості її формування у Волинській області.

Статті у фахових виданнях:

1. Герасимчук З.В. Регіональна економічна політика України // Науковий вісник ВДУ. Економічні науки. – 1999. – № 12. – С. 214-224.
2. Герасимчук З.В. До питання про регіонально-економічну політику // Економіст. –1999. – № 11. – С. 37-41.

3. Герасимчук З.В. Наукові засади дослідження екологічної безпеки як фактора сталого розвитку // Економіка України. – 2000. – № 11. – С.63-69.
4. Герасимчук З.В. Сталий розвиток держави: теоретичний аспект // Регіональна економіка. – 2000. – №3. – С.112-118.
5. Герасимчук З.В. Зарубіжний досвід теоретичних досліджень проблем суспільного розвитку // Вісник Київського Національного торговельно-економічного університету. – 2000. – №5. – С.27-41.
6. Герасимчук З.В. Сталий розвиток України: умови та перспективи // Вісник Східноукраїнського державного університету. – 2000. – Ч.І, №4 (26). – С.87-95.
7. Герасимчук З.В. Стратегічні орієнтири сталого розвитку країн з перехідною економікою // Вісник Технологічного університету Поділля. Економічні науки. – 2000. – Ч.ІІ, № 6. – С.10-12.
8. Герасимчук З.В., Вахович І.М. Світ у пошуках концепції сталого розвитку // Економіка: проблеми теорії та практики. Міжвузівський збірник наукових праць. – Вип. 15. – Дніпропетровськ: Наука і освіта. – 2000. – С.20-27. Особистий внесок автора: досліджено передумови формування концепції сталого суспільного розвитку.
9. Герасимчук З.В. Класифікація видів регіональної політики // Науковий вісник ВДУ. Економічні науки. – 2000. – №13. – С.
10. Герасимчук З.В. Досвід ринкової трансформації у напрямку сталого розвитку країн з перехідною економікою // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Проблеми і перспективи транскордонного співробітництва в аспекті процесів Європейської інтеграції. – Львів-Луцьк: Ред. вид. Відділ “Вежа”.– 2000. – Вип. XV. – С. 427-432.
11. Герасимчук З.В. Стан та перспективи розвитку виробничого потенціалу Волинської області // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Економічні проблеми розвитку виробництва та інноваційної діяльності. – Щорічник наукових праць. – Львів: ІРД НАН України. – 2000. – Вип. XIX. – С.106-119.
12. Герасимчук З.В. Організаційно-економічне забезпечення системи екологічної безпеки регіону // Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наукових праць. – Вип. 78. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2001. – С. 26-36.
13. Герасимчук З.В. Історичні та соціально-економічні передумови формування регіональної політики сталого розвитку в Україні // Міжнародна економіка. – Зб. наукових праць. – Вип. 29. – Київ: Інститут Світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 2001. – С.81-95.
14. Герасимчук З.В. Екологічні ризики в системі фінансово-кредитних операцій // Науковий вісник ВДУ. Економічні науки. – 2001.– № 3. – С.204-210.
15. Герасимчук З.В. Цільові орієнтири регіональної політики сталого розвитку в Україні та етапи її реалізації // Вчені записки: Науковий збірник. – Вип. 3.– К.: КНЕУ. – 2001. – С.234-243.

16. Герасимчук З.В. Проблеми реалізації політики сталого розвитку депресивних регіонів // Вісник Київського національного торгово-економічного університету. – 2001. – № 2. – С.10-16.
17. Герасимчук З.В. Проблеми використання природно-ресурсного потенціалу Волинської області // Науковий вісник ВДУ. Географічні науки. – 2001. – № 2. – С.36-39.
18. Герасимчук З.В., Вахович І.М. Моделювання аналітичного дослідження рівня розвитку регіону // Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наукових праць. – Вип. 61. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2000. – С. 30-38. Особистий внесок автора: пропозиції до формування методики оцінки рівня розвитку регіону, підхід до розрахунку часткового інтегрального індексу розвитку регіону.
19. Герасимчук З.В. Теоретичні основи регіональної політики сталого розвитку // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Рекреаційна індустрія: досвід, проблеми і перспективи розвитку. – Щорічник наукових праць. – Львів: ІРД НАН України. – 2000. – С.57-66.
20. Герасимчук З.В. Концептуальні основи сталого розвитку проблемних регіонів // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. Сер. ринкова трансформація економіки. – Вип. VI. – Луцьк: ЛДТУ. – 2000. – № 1. – С.48-53.
21. Герасимчук З.В. Класифікація соціально-проблемних регіонів та напрямків формування у них політики сталого розвитку // Регіональна економіка. – 2001. – № 2. – С.77-85.
22. Герасимчук З.В. Теоретичні аспекти структурної трансформації господарств регіону в умовах сталого розвитку // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Сер. логістика. – Львів: НУ “Львівська політехніка”. – 2001. – № 424. – С.18-28.
23. Герасимчук З.В. Зміст та завдання формування системи екологічної безпеки // Науковий вісник Чернівецького університету. Сер. економіка. – Вип. 109-110. – Чернівці: ЧНУ. – 2001. – С.126-132.
24. Герасимчук З.В. Шляхи формування організаційно-економічного механізму екологічної безпеки господарства регіону // Стратегія економічного розвитку України. Наук. зб. – Вип. 6. – К.: КНЕУ. – 2001. – С.240-258.
25. Герасимчук З.В. Екологізація внутрішньої і зовнішньої соціально-економічної політики на шляху до сталого розвитку // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Проблеми європейської інтеграції і транскордонної співпраць. Вип. XXIX. – Львів-Луцьк: ІРД НАН України. – 2001. – Т.2. – С.381-391.
26. Герасимчук З.В. Еколого-економічна сутність ризиків, їх аналіз та управління // Регіональні перспективи. – 2001. – № 4. – С.9-13.
27. Побурко О.Я., Карпов В.І., Герасимчук З.В., Баторевич Т.Б. Основи сталого розвитку Волинської області у 2000 році. Інтегральні оцінки // Регіональна економіка. Додаток “Регіони

України. Економіко-статистичні порівняння”. – 2001. – № 5. – 116с. Особистий внесок автора: розроблена методика оцінки рівня розвитку виробничого потенціалу, динаміки розвитку регіону.

28. Герасимчук З.В., Вахович І.М. Методика розрахунку індикатора соціально-економічного розвитку регіону // Регіональна економіка. Додаток “Регіони України. Економіко-статистичні порівняння”. Стратегічна оцінка соціально-економічних процесів в адміністративних регіонах України (з досвіду територіальних управлінь статистики). – 2001. – № 3-4. – С.86-92. Особистий внесок автора: пропозиції до формування методики оцінки рівня розвитку регіону, підхід до розрахунку часткового інтегрального індексу розвитку регіону.

29. Герасимчук З.В., Божидарнік Т.В. Оцінка стану та особливостей розвитку виробничого потенціалу Волинської області // Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка. Сер. економічні науки. – К.:КНУ. – 2000. – № 55. – С. Особистий внесок автора: здійснена оцінка стану та з’ясовані особливості розвитку виробничого потенціалу Волинської області.

30. Герасимчук З.В. Екологічна безпека як фактор сталості розвитку держави // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Україна в ХХІ столітті: концепції та моделі економічного розвитку (щорічник наукових праць).– Львів: ІРД НАН України. – 2001. – Вип. ХХІІІ. – С.428-439.

31. Герасимчук З.В. Екологічний ризик: зміст, методи оцінки та управління // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Сер. географія. – 2001. –№ 1. – С. 93-101.

32. Герасимчук З.В. Проблеми фінансового забезпечення структурних перетворень у регіонах і шляхи їх вирішення // Вісник КНТЕУ. – 2001. –№ 5. – С.30-36.

33. Герасимчук З.В. Стан, перспективи реалізації політики сталого розвитку слаборозвинутих регіонів // Наукові праці Донецького державного технічного університету. Сер. економіка. – Донецьк: Дон НТУ. – 2001. Вип. 34 – С.172-179.

34. Герасимчук З.В. Структурна трансформація господарства – важливий напрямок забезпечення сталого розвитку // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Економічні проблеми розвитку виробництва регіону (щорічник наукових праць).– Львів: ІРД НАН України. – 2001. – Вип. ХХХІ – С.104-123.

Статті у інших виданнях:

1. Герасимчук З.В. Вплив організаційно-правових форм господарювання і галузевих особливостей на організацію фінансів // Формування економічних відносин в умовах ринку Зб. наукових праць. – Тернопіль: Економічна думка. – 1998. – С.222-226.

2. Герасимчук З.В. Фінансування природоохоронних заходів // Роль фінансово-кредитної системи у стимулюванні економічного зростання в Україні Зб. наукових праць. – Луцьк: ВДУ “Вежа”. – 1999. – С.335-400.

3. Герасимчук З.В. Потенціал сталого розвитку Волині // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону. Сер. політика регіонального розвитку. Зб. наукових праць. – Вип. V. – Луцьк: Надстир'я. – 1999. – №1. – С. 52-66.
4. Герасимчук З.В. Форми і методи державного регулювання діяльності таких форм господарювання // Науковий журнал ТДНГ. Економіка і ринок: облік, аналіз, контроль. – Вип. 1. – Тернопіль: Економічна думка. – 1999. – С.151-163.
5. Герасимчук З.В., Вахович І.М. Фінансування природоохоронних заходів // Економіка і ринок: облік, аналіз, контроль. – Зб. наукових праць. – Тернопіль: Економічна думка. – 2000. – № 2. – С.14-20. Особистий внесок автора: розроблено підходи до фінансування природоохоронних заходів.
6. Герасимчук З.В., Вахович І.М. Екологія і економіка: регіональний аспект // Формування економічних відносин в умовах ринку. – Зб. наукових праць. – Тернопіль: Економічна думка. – 2000. – Вип. № 4. – С.30-35. Особистий внесок автора: дослідження еколого-економічні особливості формування регіональної політики.
7. Герасимчук З.В., Ковальська Л.Л. Особливості зовнішньоекономічної діяльності Волинської області // Економіка і ринок: облік, аналіз, контроль. – Зб. наукових праць. – Тернопіль: Економічна думка. 2000. – Вип. № 3. – С. 54-59. Особистий внесок автора: досліджено регіональні особливості реалізації зовнішньоекономічної політики у Волинській області.
8. Герасимчук З.В. Фактори впливу на розвиток природно-ресурсного потенціалу // Житомирщина на зламі тисячоліть. Велика Волинь. Науковий збірник. – Том 21. – Житомир: вид-во МАК. – 2000. – С. 230-234.
9. Герасимчук З.В., Вахович І.М. Екологічна складова господарського розвитку регіону // Актуальні проблеми підготовки фахівців в умовах реструктуризації органів регіонального управління. Сер. регіональна економіка та управління, – Рівне: видавнича фірма “БМ - ТУР”. – 2000. – С.114-116. Особистий внесок автора: обґрунтована необхідність екологізації економіки регіону, запропоновано підходи до визначення регіонального коефіцієнта антропогенного навантаження.
10. Герасимчук З.В. Екологічна безпека як фактор сталості розвитку держави // Матеріали доповідей V Міжнародного конгресу українських економістів “Україна в XXI столітті: концепції та моделі економічного розвитку”. – Львів: ІРД НАН України. – 2000. – Ч. II. – С. 347-352.
11. Герасимчук З.В. Проблеми та перспективи сталого розвитку в Україні // Україна та глобальні процеси: географічний вимір. – Зб. наук. праць. – К.: Обрії. – 2001. – С.21-26.
12. Герасимчук З.В., Вахович І.М. Еколого-економічні проблеми регіону та їх вирішення // Матеріали між нар. наук.-практ. конф. “Україна на порозі XXI століття: економіка, державність”. –

Вінниця. – 2000. – С.22. Особистий внесок автора: дослідження екологічних проблем регіонів України та намічення шляхів їх вирішення.

АНОТАЦІЇ

Герасимчук З.В. Еколого-економічні основи формування та реалізації регіональної політики сталого розвитку (питання методології та методики). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.10.01 – Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. – Інститут регіональних досліджень НАН України, Львів, 2001.

Дисертацію присвячено теоретичним та методологічним дослідженням еколого-економічних основ формування та реалізації регіональної політики сталого розвитку. В роботі здійснено теоретичні дослідження перспектив сталого розвитку в умовах перехідної економіки; запропоновано методологічні підходи до формування регіональної політики сталого розвитку; з позиції системного підходу розглядаються організаційно-економічні механізми регулювання сталого розвитку регіонів; акцентується увага на застосуванні цільових комплексних програм як важливого інструменту реалізації регіональної політики сталого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, регіональна політика сталого розвитку, стратегія сталого розвитку, екологічна безпека, регіональна програма сталого розвитку, рівень соціального, економічного, екологічного розвитку регіону, регіон.

Герасимчук З.В. Эколого-экономические основы формирования и реализации региональной политики устойчивого развития (вопросы методологии и методики). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора экономических наук по специальности 08.10.01 – Размещение продуктивных сил и региональная экономика. – Институт региональных исследований НАН Украины, Львов, 2001.

Диссертация содержит теоретические исследования перспектив устойчивого развития в условиях переходной экономики. В связи с этим проведены исследования: предпосылок и закономерностей перехода общества к устойчивому развитию; эволюции теории общественного развития; генезиса эколого-экономических противоречий сквозь призму анализа экологических потребностей общества на различных этапах его исторического развития; экологической безопасности как элемента системы устойчивого развития, ее особенностей на примере Украины; основ формирования стратегии устойчивого развития для стран с различным уровнем развития, уделяя огромное внимание странам с переходной экономикой, поскольку им отводится главная роль в формировании основ устойчивого развития в мире.

Автором предложены методологические подходы к формированию и реализации региональной политики устойчивого развития как инструмента реализации стратегических целей страны: разработан новый понятийно-терминологический аппарат, который характеризует процесс и особенности формирования региональной политики устойчивого развития; предложены подходы к трактовке устойчивого развития эколого-экономической системы региона; исследованы предпосылки достижения равновесия развития региона; осуществлено теоретическое обобщение зарубежного и отечественного опыта формирования региональной политики, в результате которого предложен новый подход к формированию региональной политики – подход с позиции устойчивого развития; разработана классификация видов региональной политики; принципы функционирования и целевые ориентиры региональной политики устойчивого развития.

Автором диссертационного исследования предложена методика оценки уровня развития региона, в соответствии с которой проведены расчеты. Эта методика позволяет определить причины проблем развития регионов, что играет важную роль при формировании целевых ориентиров региональной политики. Разработана классификация видов проблемных регионов. Предложена концептуальная модель политики устойчивого развития проблемных регионов.

В диссертации доказана острая необходимость формирования научных подходов к проведению структурной трансформации экономики регионов в условиях переходного периода. Автором предложен механизм структурных изменений экономики региона на принципах устойчивого развития, учитывая проведенные исследования мирового опыта апробации методов структурного регулирования экономики, а также предпосылки его адаптации в условиях Украины. С целью повышения экологической безопасности регионального развития предложены механизмы усовершенствования экономических и административных инструментов региональной экологической политики.

В диссертации дано определение сути и содержания региональной программы устойчивого развития, предложена методология ее формирования и реализации, в соответствии с которой определяются приоритеты целей программ с помощью вложенных сфер, поставлена и решена задача оценки достижения целей программы, исследована проблема выбора мероприятий для реализации программы и предложен подход к ее решению с помощью оптимизационных моделей.

Ключевые слова: устойчивое развитие, региональная политика устойчивого развития, стратегия устойчивого развития, экологическая безопасность, региональная программа устойчивого развития, уровень социального, экономического, экологического развития региона, регион.

Summary

Herasimchuk Z.V. Ecological and economical fundamentals of shaping and realization regional politicians of sustainable development (questions of methodology and technique) - Manuscript.

This thesis is to get scientific degrees of Doctor of Economic Sciences for the profession 08.10.01 – The placement forces and regional economics Institute of regional research of National Academy of Science of Ukraine, Lviv, 2001.

Thesis is denoted the theoretical and methodology studies ecological and economical fundamentals shaping and realization regional politicians of sustainable development. In work realized basic researches of prospects of sustainable development in conditions of connecting economy; offered methodology approaches to shaping regional politicians of sustainable development; from positions of system approach are considered organizing-economic mechanisms of regulation of sustainable development of regions; accented attention on using the target comprehensive programs as an important instrument to realization regional politicians of sustainable development.

Keywords: sustainable development, regional policy of sustainable development, strategy of sustainable development, ecological safety, regional program of sustainable development, level of social, economical, ecological development of region, region.